

אמונת עתיד

"אמונת - זה סדר זרעים" (שבת לא ע"א)

"שפאפין בחי העולמים וזורע" (מדרש שוחר טוב תהלים יט)

חוברת זו מוקדשת לזכרם של הקדושים
שנהרגו על קידוש השם
בכפר דרום

ביום ט' בניסן תשנ"ה

איתי דינר הי"ד
נטע סופרין הי"ד
צבי נרבט הי"ד
טל ניר הי"ד
יובל רגב הי"ד
מאיר שינוולד הי"ד
אברהם ארדיטי הי"ד
אליסיה פלאטו הי"ד

ת. נ. צ. ב. ה.

גליון מס' 4

אייר-סיון תשנ"ה

בהוצאת

מכון התורה והארץ
כפר דרום - חבל עזה

טל. 07-847325

פקס. 07-847055

מערכת:
הרב יואל פרידמן
הרב עזריאל אריאל

החוברת יצאה לאור
בסיוע המשרד לענייני דתות
אגף לארגונים ומוסדות
המחלקה לשיבות

כל הזכויות שמורות

סדר ועימוד
"מיזם ופיתוח קטיף" בע"מ
כפר דרום

תוכן העניינים

מאמר מערכת	
5	הרב עזריאל אריאל נסיעתם של צדיקים
הגות	
7	הרב יואל פרידמן הקץ המגולה בתחיית החקלאות ✓
מאמרים הלכתיים	
10	הרב שמעון בירן הי"ד נוסח הפרשת תר"מ מקציר החיטה ✓
13	הרה"ג יעקב אריאל שליט"א הפרשת תר"מ מנשר הקומביין ✓
17	הרב עזריאל אריאל התחלת גמר מלאכה בבית ✓
תשובות קצרות	
21	הרב שמעון בירן הי"ד כלאיים בבצלצלים ובתורמוס ✓
23	הרב אהוד אחיטוב בדיקת גרגרי האורז ✓
24	הרב יגאל הדאיה הרחקת בכור מנקבות בעדר ✓
תגובות	
25	הרב יעקב אפשטיין מרור של מעשר ראשון מספק ✓
אקטואליה	
מכתב ברכה להוצאת הספר "שבת הארץ" עם "תוספת שבת"	
26	הגרש"ז אויערבך זצ"ל הגרש"ז אויערבך זצ"ל ושיטתו במצוות התלויות בארץ ✓
27	הרה"ג יעקב אריאל שליט"א מפי השמועה, פסקי הלכה ששמענו מפיו של הגרש"ז אויערבך זצ"ל ✓
31	הרב יהודה הלוי עמיחי
סקירות מדעיות	
32	אגר' אסף אבטבי בעיות ערלה וכלאיים בהדרים ✓
35	פרופ' משה בר-יוסף נטיעה צפופה בהדרים והשפעתה על היבולים ✓
36	מעבדת מכון התורה והארץ חרקים במוצרי מזון ✓
במכון ובגוש קטיף	
39	מהנעשה במכון התורה והארץ
40	מן העתונות "ואף על פי כן ולמרות הכל"

רשימת המשתתפים בקובץ

הרה"ג יעקב אריאל שליט"א הרב הראשי לרמת גן
ונשיא מכון התורה והארץ

הרב יהודה הלוי עמיחי, הרב יעקב אפשטיין
הרב יואל פרידמן, הרב עזריאל אריאל,
הרב אהוד אחיטוב, הרב יגאל הדאיה, מכון התורה והארץ

הרב שמעון בירן הי"ד רב כפר דרום, מכון התורה והארץ

הרב עזריאל אריאל

מאמר מערכת נטיעתם של צדיקים

שלוש שנים חלפו מאז אותו יום מר ונמהר בו נלקח מאיתנו חברנו הרב שמעון בירן הי"ד. זמן זה, של שלוש שנים - מזכיר לנו את שלוש שנות הערלה. ואכן בימים אלו קוראים אנו את פרשת הערלה בפרשת השבוע, קדושים. שלוש מצוות נרמזו לנו שם בפסוק אחד (ויקרא יט כג): "וכי תבואו אל הארץ" - זו ביאת הארץ. "ונטעתם כל עץ מאכל..." - זו נטיעת עץ מאכל לשבח הארץ ולבניינה. אלא שאחר שמחת הכניסה והנטיעה באות שלוש שנים של ערלה: "וערלתם ערלתו את פרו". שלוש שנים יהיה לכם ערלים". אלו שלוש שנות התרחקות מן האילן שנטענו, כפי שתירגם אונקלוס: "ותרחקון רחקא ית איביה". ופירותיו מכוסים מאיתנו, כפי שפירש רש"י (ד"ה וערלתם): "יהא אטום ונסתם מליהנות ממנו".

בעל "אור החיים" הקדוש עומד על הקשר שבין מצוות אלו: וכי תבואו אל הארץ - שלא תהיה הכוונה לתיאבון המורגשות, אלא תהיה כוונת הביאה אל הארץ, לחיבוב ולחשק הארץ הקדושה אשר בחר ה' בה, הר ה' שמה. ואמר כי אין כוונת דיבור זה להחליט המניעה מהשתדל ביישוב הארץ, אלא "ונטעתם..." הא למדת, שמה שהתנה במאמר "אל הארץ" הוא בבחינת תכלית המחשבה שתהיה למעלת הארץ במושכלות...

יפה ונאה הוא יישובה אל ארץ ישראל. אך יש להבחין בין עיקר לבין טפל, בין האמצעי לבין המטרה הגנוזה בו. איסור הערלה, המרחיק את פירות האילן מן האדם ומסתיר אותם ממנו - הוא היוצר את היחס של האדם אל אדמת הקודש.

קרובים הם הדברים אלינו כאשר אנו מזכירים את חברנו הרב שמעון בירן הי"ד. "לאכול מפריה ולשבוע מטובה" של הארץ - זה אפשר גם במקומות אחרים, בטוחים ונוחים. אך לבוא אל הארץ "בבחינת תכלית המחשבה שתהיה למעלת הארץ" - זה מתקיים במי שעמל ביישובה של הארץ במקומות הקשים ליישוב. זו היתה דרכו של הרב בירן הי"ד. לא מעט הוא עסק בצדדים המעשיים של הנטיעה באדמת כפר דרום, אך כל זה לא היה אלא מתוך הכרת המטרה שיש בבניינה של ארץ הקודש. נקודת חיבור זו, שבין קודש לחול בנטיעתה של הארץ, באה לידי ביטוי בעיסוק במצוותיה של הארץ, בעבודתו במכון התורה והארץ.

העלותו מאיתנו, מספר חדשים לאחר נטיעת המכון בכפר דרום - הרי היא כשנות הערלה. הערלה - יש בה משמעות של מרחק, המרחק שבין החיים ובין מי שמעבר לחיים. ואף יש בה משמעות של כיסוי, כאשר מי שהיה חי בינינו נעלם מאיתנו. אך שתי משמעויות אלו, עם כל הקושי והייסורים שבהן, אין הן חידלון והעדר מוחלט. הדבר הרחוק - נמצא הוא, אך במרחק. והדבר המכוסה - קרוב הוא אלא שנסתר מן העין. אכן "צדיקים במותם קרויים חיים". דמותו וחזונו של הרב בירן הי"ד ממשיכים ללוות את המכון ואת כפר דרום גם לאחר עלותו מאיתנו.

מותו של אדם, ניתן לראותו כפרק הסיום לחיים, שהיו - ואינם. אך יש גם מבט אחר. ההבאה לקבורה בגוש קטיף של מי שנהרג על גאולת ארץ ישראל - הרי היא כנטיעת אילן מאכל בתוך האדמה. אין זה רק סוף של מעגל חיים אלא פתיחה של מעגל חיים חדש. איטי הוא המהלך, סמוי מן העין. "איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת. בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי אוון". משולים הם פועלי האוון לעשב הארץ. צמיחתם מהירה, והיא נטולת סיבוכים, ריחוקים וכיסויים. דרכו של הטוב, שהוא נסתר ומרוחק. "ואתה מרום לעולם ה'". כל זאת עד אשר נגיע אל "השנה הרביעית" בה יראה כי "צדיק כתמר יפרח", כעץ פרי אשר צריך לעבור שנים רבות של צמיחה ושל ערלה עד אשר פריו יזכה להיות "קודש הילולים לה'". אז יתיישרו כל הסיבוכים: "להגיד כי ישר ה', צורי ולא עוולתה בו".

זוהי גם דרכו של חזון. טבעו של חזון, שהוא מרום ומשמח בשעתו הראשונה. כל זאת עד שמגיעה שעתו לרדת אל קרקע העולם. הנטיעה באדמה, הירידה אל המציאות עם כל סיבוכיה - ירידה וצמצום יש בה. התוצאות אינן כה מהירות. "שלוש שנים יהיה לכם ערלים, לא יאכל". רק בשנה הרביעית זוכים לראות פרי הילולים הראוי לברכה. ואכן, בתחילת שנה זו, השנה הרביעית להסתלקותו של הרב בירן, זוכים אנו לעסוק בבנין הקבע של המכון בחווה בכפר דרום. אותה חווה אשר הרב בירן הי"ד הוא שלחץ ודחף לגאולתה ולבנינה, ובשעריה נהרג על קידוש השם.

מתאימה היא אישיותו של הרב בירן למה שכותב בעל אור החיים בהמשך:

ונקרא בן תורה עץ מאכל, כי ממנו מזון לנפש...

מתוך כך, מטבע הדברים - מוקדש עלון זה לתורתו ומשנתו של הרב שמעון בירן הי"ד. חלק מן המאמרים הם מפרי עטו. מאמרים אחרים עוסקים בסוגיות שבהן החל לעסוק בהלכות תרומות ומעשרות. במאמרים אלו ממשיכים אנו את המשא ומתן ההלכתי עימו, כאשר שפתותיו דובבות עימנו בקבר.

אך יש גם אילנות אחרים, המאריכים ימים על האדמה. באדר א' נסתלק מאיתנו מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל. ברוח הדברים הקודמים ניתן לראותו כאילן גדול, אשר פריו נתן שנים רבות, הרבה מעבר לשנות הערלה. בו התקיים "עוד ינובון בשיבה, דשנים ורעננים יהיו". כל פרי, מלבד היותו מתוק ומזין לגוף ולנפש - מכיל את הזרעים הנטמנים באדמה, ומוציאים מטעי אילנות רבים הממלאים תורה את הארץ כולה. גם אנו זכינו ללמוד הרבה מתורתו של הגרש"ז זצ"ל, הן מפיו והן מפי כתבו. עלון זה, העוסק גם במשנתו של הגרש"ז זצ"ל במצוותיה של ארץ ישראל, יהיה גם הוא חלק מאותם אילנות הניטעים מכוחו.

עם כתיבת שורות אלו, עלה הכורת על שמונה אילנות צעירים, אשר נגדעו באיבם. בפיגוע הרצח שהיה בכפר דרום. אבלים אנו עם המשפחות ועם כל בית ישראל. ועם זאת מאמינים אנו בדבר ה' שיזכנו מהרה לצאת מאפלה לאורה ולגאולה שלמה. כל האילנות הללו עומדים לנגד עינינו, להמשיך את מפעל חייהם, להעמיק שרשים ולהוציא פירות בתורתה ובגאולתה של ארץ ישראל.

המערכת

הרב יואל פרידמן

הקץ המגולה בתחיית החקלאות

נאמר בגמ' (סנהדרין צח ע"א):

ואמר ר' אבא: אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר (יחזקאל לו ח): "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל..."

ומבאר רש"י (שם ד"ה מגולה מזה):

כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה - אז יקרב הקץ, ואין לך קץ מגולה מזה.

ואנו רוצים לשאול, מהו הקשר בין זה שארץ ישראל נותנת פריה בעין יפה לבין הגאולה? כאות לכך שתהליך הגאולה החל, היינו מצפים לשינוי רוחני בעם ישראל או למאורעות ניסיים. אך הצלחה חקלאית, מה לה ולתהליך הגאולה?

א. הקשר בין ארץ ישראל לעם ישראל

המאמר הנ"ל מופיע בשינוי לשון במסכת מגילה (יז ע"ב):

ומה ראו לומר קיבוץ גלויות לאחר ברכת השנים? דכתיב: "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא..."

ומבאר רש"י (שם ד"ה ופריכם תשאו):

אלמא קיבוץ גלויות בעת ברכת השנים הוא.

וכן הוא גם בירושלמי (ברכות יז ע"א). כשהארץ נותנת פירותיה, סימן הוא שהארץ מראה פנים לעם ישראל. שלב הפיוס החל, וניתוק הקשר שבין עם ישראל לארץ ישראל שהחל בזמן חורבן הבית וכל כך התעמק לאורך שנות הגלות - נפסק. בעת החורבן התממש הפסוק (ויקרא יח כה): "ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה". וכן התקיים מה שנאמר בקללות שבפרשת בחוקותי (ויקרא כו כ): "ותם לריק כחכם ולא תתן ארצכם את יבולה ועץ הארץ לא יתן פרי". ולעומת זאת, על עת הגאולה נאמר: "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא".

אכן, הקשר בין ארץ ישראל לעם ישראל לא נותק לגמרי גם בזמן הגלות. אמנם לא היה זה קשר חיובי, אך לפחות קשר המונע השתלטות של זרים, וכן מובא בתו"כ (בחוקותי פר' ו):

"והשימותי אני את הארץ" - זו מידה טובה. שלא יהיו ישראל אומרים: הואיל וגלינו מארצנו, עכשיו האויבים באים ומוצאים עליה נחת רוח - לכך נאמר: "ושממו עליה אויביכם היושבים בה" - אף האויבים הבאים אחרי כן לא ימצאו עליה נחת רוח.

וברמב"ן (ויקרא כו טו):

וכן מה שאמר בכאן "ושממו עליה אויביכם" - היא בשורה טובה מבשרת בכל הגלויות, שאין ארצנו מקבלת את אויבנו. וגם זו ראייה גדולה והבטחה לנו, כי לא תימצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת מעולם והיא חריבה כמותה. כי מאז יצאנו ממנה לא קיבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה, ואין לאל ידם...

העובדה שהארץ נותנת פירותיה בעין יפה היא הסימן המובהק לקץ המגולה, כי אז יש תפנית בקשר בין עם ישראל לארץ ישראל. והדבר הבא שחידוש הקשר גורר אחריו הוא קיבוץ גלויות: "אלחא קיבוץ גלויות בעת ברכת השנים הוא" (רש"י מגילה שם). כאשר מתבוננים בדברי הנביא יחזקאל באותו פרק (לו), אנו רואים שהדברים מופנים בראש ובראשונה לארץ ישראל (ואינו תלוי בתשובה, ראה להלן):

(א) ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל ואמרת הרי ישראל שמעו דבר ה'...
(ח) ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאנו לעמי ישראל כי קרבו לבוא...

וכאשר ארץ ישראל מצידה נותנת פריה בעין יפה, מתחיל שלב קיבוץ הגלויות: (י) והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו, והושבתי אתכם כקדמותיכם והטיבותי מראשתיכם, וידעתם כי אני ה'. והולכתי עליכם אדם את עמי ישראל וירשוך, והיית להם לנחלה ולא תוסיף עוד לשכלם...

ב. ההצלחה החקלאית כסימן לאיכות הגאולה

בהמשך הגמרא (סנהדרין שם) ישנם סימנים נוספים להגעת הקץ כגון שהפרוטה לא תהיה מצויה, היוקר יאמיר, לא יהיה שלום לתלמידי החכמים וכו'. המהר"ל (נצח ישראל פרק לט) מסביר שבעת הגאולה יהיה שינוי מערכות בכל המישורים, הן במישור הטבעי והן במישור הרוחני. לכן הסימנים לקץ הם כפולים. מחד, הפסד וקלקול לפני תחילת הגאולה. ומאידך, השינוי הגדול שבתחילת הגאולה. שינוי זה בא לידי ביטוי בראש ובראשונה בפירותיה היפים של ארץ ישראל. ואלו דבריו:

כל הדברים האלו באו להעיד על העדר הויה קודם התחדשות כמו זה. מדכתיב "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו..." - מזה תלמוד שקודם זה לא היה דבר זה, שלא היו הרי ישראל נותנים פריים. וזהו קץ מגולה כאשר הדברים הטבעיים יהיו נעדרים... ייודע לך מעלת ההויה החדשה שיהיה בעולם, שמן השינוי אשר יהיה בעולם נוכל לדעת ההויה החדשה העליונה אשר תהיה...

השממה היא העדר ההויה של סוף ימי הגלות, והפריחה המחודשת היא התחלת ההויה החדשה.

הויה זו, תלויה היא ברצונו של רבונו של עולם לשנות את המציאות, לתקנה, ולהיטיב לעמו ישראל. הברכה אינה תלויה ברצונו של עם ישראל ובתיקון דרכיו ומעשיו. לכן מימרה זו פותחת ב"ו החיבור": "ואמר ר' אבא, אין לך קץ מגולה מזה" - כלומר, שהמאמר מתייחס לנאמר קודם. כידוע, לפני דברי ר' אבא מובאת באריכות המחלוקת בין ר' אליעזר לבין ר' יהושע אם הגאולה תלויה בתשובה אם לאו, ובסיומה "אישתיק ר' אליעזר". מרן הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל נהג להסביר שזאת באה ללמדנו כי הסימן לקץ המגולה הוא כאשר ארץ ישראל נותנת פריה מפני שזהו רצונו של הקב"ה להפסיק את אותו חילול השם הקיים בעוד עם ישראל בגלות (יחזקאל לו כ), ולכן מיד לאחר ברכת השנים - באה ברכת קיבוץ הגלויות.

ג. מצות ישוב ארץ ישראל כביטוי לשינוי בעם ישראל

ברכת השנים וקיבוץ הגלויות יחד מולידות את החובה המחודשת של **מצוות ישוב ארץ ישראל**. מצוה זו היא המבטאת באופן החזק והברור ביותר את תחילת השינוי הנפשי והרוחני בעם ישראל. בעוד שבגלות אנו אוסף של פרטים מפוזרים, הרי שבעת שאנו חוזרים לארץ ישראל אנו נעשים עם אחד, וכך מבואר בזוהר (ח"ג דף צג ע"ב):

בגין דכנסת ישראל השתא בגלותא, כביכול לא איקרי אחד. ואימתי איקרי אחד? בשעתא דיפקון ישראל מן גלותא... גוי אחד בארץ - ודאי בארץ הם גוי אחד...

מצות ישוב הארץ - שתי פנים לה, כפי שמתבטא הרמב"ן (ס' המצוות לרמב"ם השגה ז). מחד - מצות הישיבה והדירה: לגור בארץ ישראל, לבנותה ולפתחה. בחלק זה של המצוה מחוייב כל אחד ואחד מעם ישראל, ועליו גם מוטלת החובה לבצעה. החלק השני של המצוה הוא הכיבוש והשלטון. הכיבוש והשלטון הם במהותם חובת הציבור, כי מי מאיתנו יכול לכבוש את הארץ לבדו וגם לשלוט עליה. בעת שחזרנו לארץ ישראל, ובע"ה זכינו למדינה עצמאית - נתחייבנו מחדש בחלק הצבורי שבמצוות ישוב ארץ ישראל. קיום החלק הזה של המצוה הוא המגבש אותנו מחדש לעם, והיא היא התחלת הגאולה.

מרב הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל ביטא רעיון זה בצורה נפלאה במאמרו "לתוקף קדושתו של יום עצמאותנו" (לנתיבות ישראל ח"א עמ' 177):

מכאן הננו באים אל אמיתת ענינו המיוחד של פרק זמן זה שאנו שרויים בו. "ברוך... שהחיינו וקיימנו לזמן הזה", לקיומה הממשי של עיקר מצוה גדולה וקדושה זו. אחרי היפתח לנו - כהודעת חז"ל בסנהדרין (צח ע"ב), במאת שנותינו זאת - הקץ המגולה, בתחיית ארצנו ויישובה, בנתינת ענפה ובנשיאת פריה לישראל הקרוב לבוא, שהוא הולך ומתרחב בממדיו הכבירים, ואחרי הימשך לנו - באחרית שנותינו אלה - קיבוץ גלויותינו וכינוס נדחינו אל מקום חיינו, עם נוראות עקירתן של התפוצות והפזורות, שהוא הולך ומתגדל בממדיו הכבירים - הנה הגענו אל הפרק העיקרי של קיום מצוה נשגבה זו, מצות הרבים והציבור, מצות ישראל, שמתחייב בה כל אחד מאיתנו, בהיות ידנו תקיפה על ארצנו ושליטתנו קיימת עליה.

אמנם עוד לא נכבשה לנו כל הארץ, גם ירושלים מקדש מלכותנו עוד איננה כולה בידינו, גם הכמות וגם האיכות של שלטוננו על ארצנו טעונות השלמה ושכלול...

אמנם נכון, שבימים טרופים אלו אנו מרגישים ש"גם הכמות וגם האיכות של שלטוננו על ארצנו טעונות השלמה ושכלול". אך בשום פנים לא נהיה כפויי טובה (עי' רש"י דברים כו ג). נודה להקב"ה על מה שזכינו לו עד עתה, ונחכה ונצפה שהקב"ה יוסיף ויגאל אותנו גאולה שלמה במהרה בימינו!

הרב שמעון בירן הי"ד

נוסח הפרשת תרומות ומעשרות מקציר החיטה

הצעה לגד"ש-עציון, אייר תשנ"ב *

הקדמה

לשלושת קיבוצי גוש-עציון יש שטחי פלחה ושלחין נרחבים בשותפות בחבל לכיש. כ-70% משטחים אלו נזרעים מדי שנה בגידולי גרעיני מאכל שונים - בעיקר חיטה, חמניות וחימצה.

אסיף היבול של גידולים אלו מתבצע על-ידי קציר קומביין תבואות, ובמהלך הקציר נושרת כמות קטנה של גרעינים מאחורי הקומביין, הן עקב הקושי לכוון במדויק את נפות הקומביין, והן מסיבות אחרות. כיון שכך, מספר עשירות האחוז מן היבול נותר בשדה לאחר שזה נקצר על-ידי הקומביין. עלתה השאלה האם ניתן להשתמש באותו נשר כתרומה גדולה ותרומת-מעשר.

אופן ההפרשה

1. אם הרב המפריש אינו חבר קיבוץ וגם לא "פועל" של הקיבוץ, יש להנפיק לו שטר הרשאה מכל הבעלים של החיטה בו הם מאשרים לו להפריש תר"מ.
2. כתרומה תופרש חיטה מסוימת המיועדת לכך בצד השדה. נוכל לסמוך על כך שבאופן כזה יכול להיחשב חלק זה למוקף עם מה שבשדה. בשום אופן אין לקחת חיטה זו מהמשאית (כי היבול שכבר במשאית - נגמרה מלאכתו, ואילו החיטה שעומדים לתקן כאן - עדיין לא נגמרה מלאכתה). יש להניחה במקום שמור (כדי שלא יפגע על-ידי אנשים או בעלי-חיים), אך לא סגור (בגלל בעיית "מוקף").
3. כתרומת מעשר תופרש - בהעדר פתרון אחר - חיטה שנושרת מהקומביין בשדה. נציין ונדגיש כאן שפתרון זה איננו אידיאלי כלל וכלל, משום שאנו נזקקים בזאת להפריש תר"מ מדבר שעדיין לא נגמרה מלאכתו על דבר אחר שנגמרה מלאכתו ("לגמר מלאכה" נחשב מילוי המשאית בתבואה). להלן יוצע גם נוסח אלטרנטיבי למצב שבו ניתן להפריש תרומת-מעשר ממש.
4. מובן שההצעה הנ"ל מסתמכת על כך שיש כמות של יותר מאחוז במה שנופל מהקומביין. יש לבדוק זאת בפועל, ואין להסתמך על הערכה של מומחה בודד, או על ממוצעים כלליים.
5. יש לדאוג לכך שהיבול המיועד לתרומה לא יופקר, ושבהמות ערבים לא תאכלנה את גרעיני החיטה - התרומה - שתישאר בשטח.

* זוהי תשובתו האחרונה של הרב בירן הי"ד, אותה כתב ביום עבודתו האחרון במכון. תשובתו של הרה"ג יעקב אריאל שליט"א לבעיות שהעלה כאן הרב בירן - נכתבה בימי ה"שבעה", ומובאת לקמן.

6. יש לדאוג שנוסח ההפרשה יחול לפני שהמשאיות תצאנה לדרכן. לכן מוצע שנוסח ההפרשה יאמר מראש בתחילת כל יום. לצורך כך אין צורך להסתמך על עקרון ה"ברירה", שהרי בשעת חלות ההפרשה הכל יהיה כבר מבורר. לכן גם אפשר לברך על הפרשה זו, למרות שזו הפרשה מראש.
7. יש לומר את נוסח ההפרשה בכל בוקר לאחר התפילה. אם החלו למלא מיכלים עוד קודם - יש לומר את הנוסח בלילה ולתקנו בהתאם.
- למעשה, אפשר לומר את הנוסח פעם אחת בלבד בתחילת העונה, מפני שהחיטה לא תמשיך לגדול, ואין כאן בעיה של דבר שלא בא לעולם.
8. ההנחה היא שהבעלות על המשאיות ועל החיטה שמונחת במשאית בשדה היא של גד"ש עציון. אם המשאיות שייכות לגורם זר יש לשקול מחדש את כל מערכת ההפרשה שכאן.
9. יש להבטיח שלא יצמחו ספיחים של תרומה לשנה הבאה, כי "גידולי תרומה - תרומה". לכן יש לוודא ששריפת השלף תמנע את נביטתו. מצד שני, כילוי המוחלט של השלף הינו מעשה איסור, שכן אסור לשרוף תרומה טהורה, ולכן יש לוודא שהשריפה תגרום רק לקלייתו ולא לכליונו.

נוסח ההפרשה - הצעה א' (מסתמכת על גשר הקומביין)

הקדמה:

מה שאומר לקמן יתייחס לגרעיני החיטה שיאספו היום (או: "בעונה זו" אם ההפרשה מתבצעת פעם אחת בלבד במשך העונה) בשדות גד"ש עציון. ההפרשה תחול בכל פעם שיסתיים מילוי מיכל הקומביין בגרעינים, ותתקן את מה שיהיה בהם באותו רגע. ההפרשה תהיה לפי הסדר הנהוג.

תנאי:

- אם הפרשה זו תגרום מכשול למישהו ותנאים אלו אינם מקלקלים את ההפרשה, הריני מתנה שההפרשה שלי תחול על הסדר הזה:
1. הפרשה זו לא תתייחס לאותם גרעינים שבעטיים ייגרם המכשול.
2. אם תתבטל הפרשת התרומות והמעשרות או חלק מהם, תחול ההפרשה שלי על הגרעינים הסמוכים להם.
3. הכמויות בהפרשה זו תהיינה לפי מה שלא יפרישו ממנו שוב.

תרומה גדולה:

גרעין החיטה הטבל העליון ביותר במיכל בשדה (שהוכח לכך) - הרי הוא תרומה גדולה.

מעשר ראשון:

גרעיני הטבל הצפוניים ביותר באותו שדה, בכמות של 1/99 ממה שברצוני לתקן - יהיו מעשר ראשון. שאר המעשר הראשון יהיו הגרעינים העליונים מבין אלה שברצוני לתקן.

תרומת מעשר:

אותם גרעינים שבצפון, שעשיתי אותם מעשר ראשון - יהיו תרומת מעשר.

מעשר שני:

מעשר שני יהיה בתחתית הגרעינים שברצוני לתקן.

חילול מעשר שני:

מעשר שני זה, הוא וחומשו, יהיה מחולל על פרוטה ורבע מן המטבע המיוחדת לחילול מעשר שני. חילול זה יחול בכל פעם שיסתיים מילוי משאית.

הצעה ב' - אופן ההפרשה

כאן מוצע להפריש בפועל תרומת-מעשר. את תרומת המעשר ניתן להעביר ללול שנמכר לכהן.

את התרומה הגדולה אפשר להניח באופן שמור בשדה, ואף רצוי לעשות זאת כדי שהפרשתה תהיה מן המוקף. תרומת המעשר, לעומת זאת, יכולה להיות מופרשת שלא מן המוקף, ולכן מוצע לרכזה במחסן בו היא תהיה שמורה טוב עוד יותר. ברם, במחסן יש להקפיד שאת הטבל החדש יוסיפו על-פי נוהל קבוע מצד אחד בלבד, כך שנוכל להגדיר את תרומת המעשר בצד הנגדי, ולהישמר ממצב שבו תהיה לפנינו תערובת של טבל ותרומה.

במידת האפשר, מומלץ לפתור את הבעיה על-ידי ריכוז כל הכמות הנצרכת לתרומת מעשר בתחילת העונה, ורק אז לקצור הלאה ולהפריש במשך כל העונה על סמך כמות זו.

נוסח ההפרשה - הצעה ב' (איננה מסתמכת על גשר הקומביין)

הקדמה:

מה שאומר לקמן יתייחס לגרעיני החיטה שיאספו העונה בשדות גד"ש עזיון. ההפרשה תחול בכל פעם שיסתיים מילוי מיכל הקומביין בגרעינים, ותתקן את מה שיהיה בהם באותו רגע. ההפרשה תהיה לפי הסדר הנהוג.

תנאי:

(כנ"ל)

תרומה גדולה:

גרעין החיטה הטבל הצפוני ביותר במיכל (שהוכן לכך) בשדה - הרי הוא תרומה גדולה.

מעשר ראשון:

גרעיני הטבל הדרומיים ביותר במחסן שהוכן לכך, בכמות של 1/99 ממה שברצוני לתקן - יהיו מעשר ראשון. שאר המעשר הראשון יהיה בגרעינים העליונים מבין אלה שברצוני לתקן.

תרומת מעשר:

אותם גרעינים בדרום המחסן, שעשיתי אותם מעשר ראשון - יהיו תרומת מעשר.

מעשר שני:

מעשר שני יהיה בתחתית הגרעינים שברצוני לתקן.

חילול מעשר שני:

מעשר שני זה, הוא וחומשו, יהיו מחוללים על פרוטה ורבע מן המטבע המיוחדת לחילול מעשר שני. חילול זה יחול בחצות הלילה.

הרה"ג יעקב אריאל שליט"א *

הפרשת תרומות ומעשרות מנשר הקומביין

נשאלתי על-ידי חברי קבוצת מגדל-עוז השותפים בגד"ש עציון, אם ניתן לסמוך בשעת קציר החיטה על הגרגרים הנושרים בשדה מן הקומביין לצורך תרומה גדולה ותרומת מעשר. (שאלה זו הופנתה על-ידם לרב שמעון בירן הי"ד והוא החל לטפל בה, אך לא הספיק ללבנה מכל צדדיה טרם הילקחו מעמנו. תהיה תשובה זו קודש לעילוי נשמתו).

א. דין "אבידה מדעת" בנשר הקומביין

שנינו בגמרא (ב"מ כא ע"א):

מצא פירות מפוזרין - הרי אלו שלו.

ולהלן בגמרא מועמדת הלכה זו "במכנשתא דבי דרי". ופירש רש"י:

בשעת אסיפת גרנות, וכאן דשן בעליהן, ונשאו את העיקר ונותרו אלו.

בהסבר הדברים מוסיפה הגמ':

קב בד' אמות, דנפיש טרחייהו - לא טרח איניש ולא הדר אתא ושקיל להו -

אפקורי מפקר להו, בציר מהכי - טרח והדר אתי ושקיל להו, ולא מפקר להו.

כלומר, בתפזורת של קב פירות על-פני ארבע אמות או יותר ניתן להניח שבעליהם לא יבואו עוד לאספם, ולכן נחשבים הם להפקר.

אף נידון דידן ניתן לראותו כ"מכנשתא דבי דרי", שהרי קוצרים ודשים בבת-

אחת את כל השדה ואין נוהגים לטרוח ולאסוף את הגרגרים שנותרו. לפי זה גרגרים

אלו יחשבו להפקר, ומן ההפקר אי-אפשר להפריש תרומות ומעשרות, שהרי זה מן הפטור על החיוב.

בעיה זו ניתן לפתור לכאורה על-ידי כך שהקוצרים לא יפקירו את הגרגרים ואף

יאמרו מפורשות שכוונתם להשאירם ברשותם כדי שיוכלו להפריש מהם תרומות ומעשרות. והנה להלן (שם כא ע"ב) מגדירה הגמ' "מכנשתא דבי דרי" כ"אבידה מדעת".

וביחס לאבידה מדעת כתב הרמב"ם (גזלה ואבדה פ"א ה"א):

המאבד ממונו לדעת - אין נזקקין לו... השליך כיסו ברה"ר והלך לו - הרי זה

איבד ממונו לדעתו, ואע"פ שאסור לרואה דבר זה ליטול לעצמו - אינו זקוק

להחזיר.

הרי שגרגרים אלו, למרות שאין חובה להשיבם - עדיין של הקוצרים הם.

אלא שאם כן צריך להבין, מדוע לדעת הרמב"ם אמרו בסוגיה בב"מ שהרי אלו

שלו? קושיה זו הקשה הב"ח (ח"מ סי' רעג אות ד). ויתכן שמשום כך חלק הטור (שם)

על הרמב"ם ופסק שאבידה מדעת הפקר גמור היא.

לקושיה על הרמב"ם התייחס בקצוה"ח (סי' רסא ס"ק א) ותירץ שלפי הרמב"ם

יאוש הבעלים שלאחר זמן יקנה את הפירות למוצא. ואע"פ שהאבידה כבר ביד

* עריכה: הרב עודד ישראלי, קב' מגדל עוז. המאמר הודפס כאן בהשמטות. הוא יראה אור בשלמותו בספר ההנצחה שיצא אי"ה לזכרו של הרב שמעון בירן הי"ד.

מוצאה - לא שייך כאן "באיסורא אתא לידיה", שהרי לא נתחייב בהשבה. גם במחנ"א (הל' זכיה מהפקר סי' ו) תירץ באופן דומה על-פי דברי הרמב"ן. הרמב"ן כתב שבדרך-כלל יאוש ברשותו של המוצא איננו מועיל משום שהוא כידו של המאבד, והוי כאילו התייאש מאבדה שברשותו. אך בנד"ד, שאין כאן מצות השבה - אין הוא נחשב כידו של המאבד, והיאוש מועיל.

תירוצים אלו - של המחנ"א וקצוה"ח, לפיהם במכנשתא דבי דרי המוצא זוכה בפירות רק לאחר יאוש הבעלים - דחוקים. אכן בקושיית הגמ' על אביי (שם) היא סברה שמדובר באופן שלא נתייאשו הבעלים אלא לאחר שהגיעו הפירות לידי המוצא ומדין יאוש זכה בהן. אך לפי תירוצה שאבדה מדעת היא, נראה שאין כאן יאוש לאחר זמן אלא הפקר מראש - מזמן איסוף עיקר הפרי והשארית הנותר בשדה. על כורחנו צריכים אנו לומר - כפי שהעלה גם הקצות - שהמושג "אבדה מדעת" נושא משמעויות שונות. פעמים פירושו הפקר, וכן הוא בנד"ד במכנשתא דבי דרי, ופעמים פירושו התיחסות בשויון-נפש לאבדה, ואז אסור למוצא לקחת את האבדה לעצמו, אך הוא גם פטור מלהשיבה¹.

אחרונים אחרים תרצו את הרמב"ם בדרכים אחרות: הב"ח (שם) מסביר שבמכנשתא דבי דרי, על-ידי שאסף את העיקר והותיר פירות אלו, גילה דעתו להדיא שאינם חשובים לו ולכן הוו הפקר. הט"ז (ריש סי' רסא) תירץ שבכה"ג אנו סהדי שלא יטריח עצמו כדי לאסוף כמות זעומה כזו, ובדומה לכך כתב גם בעל האו"ש (בחי' הגרמ"ש) שכן דרך העולם להפקיר כמות כזו.

העולה מן הכל הוא, שלדעת הרמב"ם פשוט וברור שההפקר כאן הוא הפקר גמור (או יאוש גמור) התלוי בדעתו. לכן אם אין הבעלים מתייאשים מגורגרי התבואה משום שהם מעוניינים בהם לצורך הפרשת תרומה, ובפרט אם הם מצהירים מראש על כך - הרי הם שלהם. אך לדעת הטור צ"ע אם דעתם והצהרתם יועילו כאן או שמא "אבדה מדעת" היא הפקר ממילא שאיננה נתונה עוד לשליטתם של הבעלים.

לכאורה קשה על דעת הטור מן הגמ' (ב"ק כו ע"ב): ואמר רבה: זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו (לפני שהגיע לארץ) - פטור. מאי טעמא? מנא תבירא תבר.

ולפי דבריו של הטור, גם ללא טעם "מנא תבירא תבר" - הרי זו אבדה מדעת ואינה שלו. מכוח קושייה זו מסיק בשו"ת בית הלוי (ח"א סי' כד) שגם לדעת הטור, אם בעל האבדה מגלה דעתו שהוא מעוניין בה - אין היא נחשבת לאבדה מדעת. ומשום כך, הזורק כלי מראש הגג - הרי הוא שלו עד שיגיע לארץ:

...וכיון דיש להבעלים איזה רצון בהם, מש"ה, קודם שנעשה רצונו ולא נשברו - עדיין הם שלו.

1. עיי"ש בראייתו מן הסוגיה בב"ב (דף פז ע"א) ביחס לשולח צלוחית ביד קטן. שם מגדירה זאת הגמ' כאבדה מדעת למרות שברור שאיננה הפקר, וכמ"ש שם התוס' (ד"ה שלא). לכאורה מתוך ראייה ניצחת זו ניתן להסיק את מסקנת הקצות לכ"ע - בין לרמב"ם ובין לטור. ועיין עוד בחידושי חשק שלמה לב"ב שם (מודפס בסוף ש"ס וילנא), מש"כ בשם הגאון ר' יוסף ומה שהעיר בזה הוא.

ב. דין "אבודה ממנו ומכל אדם" בנשר הקומביין

עוד שנינו בפרק אלו מציאות (ב"מ כב ע"ב):

מנין לאבדה ששטפה נהר שהיא מותרת? דכתיב: "וכן תעשה לחמורו, וכן תעשה לשמלתו, וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה" - מי שאבודה הימנו ומצויה אצל כל אדם. יצאתה זו שאבודה ממנו ואינה מצויה אצל כל אדם.

ולקמן (דף כד ע"ב), ביחס לארנק שנמצא בשוק הרצענים - הובאו עוד דברי רב נחמן ש"הרי אלו שלו". ולמרות שעומד וצוות - "נעשה כצוות על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים". לכאורה גם בנד"ד, מכיון שאין בני אדם מלקטים גרגרים מהשדות - הרי הם כאבודים ממנו ומכל אדם, ואם-כן לא תועיל הצהרתו שאינו מפקיר. המסקנה המתחייבת מכך היא שלא ניתן יהיה להפריש תרומות ומעשרות מן הגרגרים הללו.

אלא שגם טענה זו אין בה כדי לעכב ולאסור את הדבר - ומכמה סיבות:

א. ראשית יש לזכור שנחלקו הראשונים מהו יסוד דין זוטו של ים הנ"ל. אמנם לדעת הרא"ש והרמב"ן² זוהי גזירת הכתוב - רחמנא אפקריה. אך לדעת הרמב"ם (גזלה ואבדה פ"ו ה"ב) הוא מדין יאוש. ולפי זה, אם בפירוש אינו מתייחס ואינו מפקיר - אין זה הפקר.

ב. שנית, גם אם כיום אין דרכם של בני-אדם ללקט גרגרים בשדות - אין זה נחשב כ"אבוד ממנו ומכל אדם", ובמצבים קשים אין ספק שגרגרים אלו יאספו. כך עולה גם מהסברו של המג"מ (גזלה ואבדה פ"ו ה"א) המתייחס למושג זה: ...אבל בשאין יכולין להציל אלא על צד הזרות והפלא - ודאי אפילו לא נתייאשו לא (כלומר פטור מהשבה).

וודאי שהאפשרות שהגרגרים בהם אנו דנים יאספו - איננה "על צד הזרות והפלא".

ג. עוד נראה לומר שאפילו הגרגרים הפקר ממילא - הרי הם גדלים בשדה השייך לבעליהן ועד הקציר הן שלהם לגמרי. לכן, ומאחר והבעלים אומרים בפירוש שאינם מפקירים אותן - נשארו בבעלותם. ואע"פ ששדה בדרך כלל איננה שמורה, זהו רק כאשר רוצה לזכות מן ההפקר, ואז אין חצרו קונה לו אא"כ היא משתמרת או שהוא עומד בצידה כמבואר בגמ' (ב"מ יא ע"א). אך כאשר מדובר בדבר שצמח בשדהו - הרי שגם שדה שאיננה משתמרת מקנה אותו לבעליה ואסור לאחר לזכות בו.

לכאורה ניתן היה לומר שסברה זו תלויה בגדר "אבדה מדעת", וכנ"ל. שכן אם הגרגרים נחשבים להפקר גמור - מסתבר שהדר דינא של חצר שאינה משתמרת, שאינה קונה מן ההפקר. אך אם אין זה הפקר אלא הבעה של אי-אכפתיות - כיון שגילה דעתו שאינו מפקירן - הרי הם שלו לגמרי. אך למעשה יש לומר שאפילו למ"ד שזהו הפקר גמור - בנדון דידן, מכיון שחשב מראש לפני הקציר שלא יפקירם ושהוא מעוניין להשתמש בהם לצורך תרומה, ומכיון שאז הקמה עמדה עדיין

2. ואולי זוהי גם דעת הראב"ד (השגה גזלה ואבדה פ"ו ה"ב). עיי"ש.

בשיבוליה והכל היה שלו - הרי אדעתא דהכי קצר, שכל מה שיגיע לקומביין יימכר ומה שייפול יהיה מעשר, וא"כ אין כאן הפקר כלל ועיקר.

ד. לרווחא דמילתא ניתן להחיל את הפרשת התרומה מראש ברגע שהגרגרים נושרים, לפני שנופלים לארץ, כשעדיין אין הם הפקר. ייתכן שאופן זה עדיף גם מבחינת דין "מוקף" (שאם הפריש לאחר שהגרגרים כבר נפלו והיתר במיכל - אין כאן מוקף). אלא שדרך זו מחייבת הסתמכות על "ברירה". ולדעת החזו"א (דמאי סי' ט ס"ק יב), בדבר שעיקרו מדאורייתא (חיטה), אף שלמעשה הוא חיוב דרבנן (בזה"ז) - אין לסמוך על ברירה. אמנם בפשטות אין זו "ברירה", שהרי אין החלות למפרע אלא בשעת הברירה, אך החזו"א (דמאי סי' ט ס"ק יד) מחמיר גם במקרה זה.

בנוסף לכך יש להעיר שמתוך הגמרא בב"ק (כו ע"ב) שהובאה לעיל - "זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל פטור, מ"ט מנא תבירא תבר" - מוכח שהגרגרים נחשבים אבודים כבר מרגע נשירתם, שהרי לאיבוד אזלי³.

אמנם בטענה אחרונה זו יש לעיין, שכן בשו"ע (יר"ד סי' שלא סעי' כה) פסק על סמך הגמ' (ב"ק קטו ע"ב):

אם היה טעון כדי יין או שמן וראה שמשתברין, ואמר הרי הם תרומה על פירות שבביתי - לא אמר כלום.

ומסיים בשו"ע:

ונ"ל, דבזמן הזה, דלאיבוד אזלא מפני הטומאה - תרומתו תרומה⁴.

ואם אכן הוא מן הטעם שלמעלה, מאי שנא בזה"ז?

ייתכן שהדבר תלוי בהבנה יסודית של המושג "מנא תבירא תבר" ביחס לכלי שנופל מראש הגג. האם גוף הכלי כמי שאינו או שוויו כמי שאינו? אם נאמר שגוף הכלי כמי שאינו, אין נפק"מ לזה"ז, והא הדין והוא הטעם היום. אך אם רק שוויו כמי שאינו - הרי שבזה"ז, שניתן להפריש ממנו תרומה - הרי הוא בעל ערך, ואין כאן "מנא תבירא"⁵.

אך, כאמור, לענייננו אין נפק"מ, שכן הגרגרים שנפלו ישנם, אלא שאין דרך כיום לאספם, וא"כ הרי הם כמי שגם גופם נשאר בעולם⁶.

מסקנה

לפי כל האמור לעיל ניתן להשתמש בנשר החיטה מן הקומביין כתרומה גדולה ותרומת מעשר על שאר היבול. יש לדאוג, במקרה כזה, שספיחי החיטה לא יושמדו באופן שפוסל אותם לאכילה, אלא רק מונע את צמיחתם שוב. מומלץ לקבוע בנוסח שההפרשה תחול ברגע נשירת הגרגרים מן הקומביין, לפני הגעתם לארץ.

3. ואע"פ שדש"י שם (ד"ה זרק) כתב "זרק בעל הכלי..." - אין זה משום הפקר, שהרי להלן (ד"ה פטור) כתב "שהרי סופה להישרב". לעיל הובאה אף דעתו של בית הלוי שמשום הפקר אין לפטור, משום שבעה"ב לא הפקירו עד שיגיע לארץ.

4. ועי' שו"ת הר-צבי (זרעים ח"א עמ' סו) שפסק למעשה שכיום אפשר ליהנות מן היין גם כשהוא שפוף לצורך הפרשת תרומה.

5. ועי' ב"ק (דף כו ע"ב), שם מחלקת הגמ' בין כלי לאדם, וע"כ רק שוויו כמי שאינו. וצ"ע.

6. ועי' אוצר מפרשי התלמוד (ב"ק יז ע"ב, כו ע"ב).

הרב עזריאל אריאל

התחלת גמר מלאכה בבית

הצגת הבעיה

בבתי אריזה רבים מקובל שהעובדים אוכלים מן הפירות במהלך העבודה. ההיתר לאכול מותנה בכך שעדיין לא נגמרה מלאכתם של הפירות. בשאלת ההגדרה של גמר המלאכה עסק חברנו הרב שמעון בירן הל"ד ("התורה והארץ" ב עמ' 241-185). הבעיה היא אם גמר המלאכה הוא כאשר הפירות מוכנים לשיווק בבית האריזה או בגמר מלאכת השדה. הדעה המקובלת היא דעה אמצעית: אם בבית האריזה נעשית פעולה משמעותית, כגון: ניקוי - הרי שגמר המלאכה הוא בבית האריזה. ואם נעשות שם פעולות פחות משמעותיות, כגון: מיון לפי סוגים, אריזה וכו' - הרי שגמר המלאכה הוא מילוי הכלים בשדה (כך כתבנו בחוברת "הפרשת תרומה" במערכת הצבורית" בשם הראשון צ"ח הגר"מ אליהו שליט"א והגר"י נויבירט שליט"א). לפי הגדרה זו, במערכי מיון לגזר, שהגזר מגיע אליהם מלוכלך בבוע, ורק שם הוא עובר ניקוי יסודי - מותר לעובדים לאכול במהלך העבודה, עד לסיום האריזה.

אך במחשבה שניה, הנחיה זו אינה פשוטה כלל ועיקר. שכן מדברי הגמרא והרמב"ם משמע, שמרגע שמתחילים לבצע את גמר המלאכה בחלק מהפירות - נקבעו כולם למעשר. ומכיון שכך, יש לאסור על העובדים לאכול מן הגזר מהרגע שנסתיימה אריזתה של שקית הגזר הראשונה מאותה עגלה.

בשאלה זו דן כבר הרב שמעון בירן הל"ד ("התורה והארץ" ב עמ' 240-237), וכאן עלינו להרחיב את הדיון*.

1. מקור ההלכה ושיטות הפוסקים

נאמר בגמרא (ב"מ פח ע"ב):

מתיר מר זוטרא: "אריזה גורנן למעשרות? בקישואים ובדלועים - משייפקסו...". אי תנא "עד שייפקסו" - ה"א עד דגמר לפיקוסייהו. קמ"ל: "משייפקסו" - מכי אתחולי פיקוסייהו.

עפ"י הדברים האלה פסק הרמב"ם (מעשר פ"ג ה"ד):

התחיל לגמור מלאכתו מאחר שנכנסו לבית - חייב לעשר הכל. כיצד? הכנים קישואים ודלועין לבית קודם שישפשף - משיתחיל לשפשף אחת נקבעו הכל למעשר. וכן כל כיוצא בזה.

* במסגרת מאמר זה לא נוכל לדון בשאלת איסור ההפרשה לפני גמר המלאכה, שאף היא קשורה לנד"ד. לענין זה עי' מהר"י קורקוס (תרומות פ"ה ה"ה); חכמת אדם (שערי צדק פרק ב, בינת אדם ס"ק ד); חזו"א (מעשרות סי' ג ס"ק כג ד"ה ירו', מיהו). ועי' מאמרו של הרב בירן הל"ד ("התורה והארץ" ב עמ' 254 ואילך).

לדעת הרמב"ם, מן הרגע שהתחיל לבצע גמר מלאכה ביחידה אחת - נגמרה מלאכת כולן. ודבריו מובאים גם במאירי (שם, ד"ה מאחר).

מדברי רש"י נראה שהוא חולק על הרמב"ם. וכך הוא כותב (שם ד"ה עד שייפקסו מיבעי ליה):

הואיל ולא שמועין אתא דאף בית אינו קובע עד שייפקסו - הכי איבעי ליה למתני. והשתא דתניא "משייפקסו" - לא שמועין אתא דמשייפקסו נתחייבו בכל מקום שהן.

ומדבריו עולה שמשמעות דברי הגמרא אינם כדברי הרמב"ם, אלא באו ללמד שגמר מלאכה מחייב במעשרות גם בפירות שלא ראו את פני הבית. ולפי דעתו גמר המלאכה הוא רק בגמר כל הפירות. אך השיטה המקובלת להלכה היא שיטת הרמב"ם².

2. ביאור שיטת הרמב"ם: דוקא בבית

על שיטת הרמב"ם יש להקשות מדבריו בהמשך (שם ה"ח): היה משפסף אחת אחת, כיון שגמר כל צרכו - נגמרה מלאכתו. ומכאן למדנו שגמר מלאכה של פרי אחד אינו קובע את כל השאר למעשרות. ולהיפך, אפילו אותו פרי אינו גמור עד שיגמור את השאר³.

האחרונים עמדו על הסתירה ברמב"ם, והביאו לכך מספר תירוצים:

א. מהר"י קורקוס (מעשר פ"ג ה"ח ד"ה היה) כתב בפירושו הראשון, שאם כוונתו לגמור את כל הערימה - די לגמור פרי אחד כדי שהכל יחשב גמור. אך אם כוונתו לגמור רק חלק ממנה - צריך שיגמור את כל הפירות שהוא זקוק להם⁴.
ב. בפירושו העיקרי כותב מהר"י קורקוס (שם), שבתוך הבית - ההתחלה גומרת את הכל, ואילו בשדה - צריך שיגמור את כל הפירות שצריך. וכן דעת רוב האחרונים⁵.

1. וכ"כ הרמב"ם בהמשך (ה"ו) ובפיה"מ (מעשרות פ"א מ"ח).
לדעת הגרש"ז מן ההר שליט"א ("התורה והארץ" ב עמ' 245-246), דברי הרמב"ם אמורים דוקא בדלועים ולא בשאר מינים. אבל כבר עמד הרב בירן הי"ד (במאמרו שם) על הדיוק בדברי הרמב"ם והחכ"א שכתבו שה"ה בשאר המינים. וכן מוכח מדברי המאירי (ב"מ פח ע"ב ד"ה מאחר) שהשוה הלכה זו לדינה של תבואה שנכנסה לבית במוץ שלה. וכן משמע מדברי האחרונים (מובאים בהערה הבאה) שהביאו את ההלכה הזאת ככלל, ואת הקישואים והדלועים כדוגמא.
2. וכך פסקו: שו"ע (י"ד סי' שלא סעי' פג); חכמת אדם (שערי צדק פרק ב סעי' י); מראה הפנים (מעשרות פ"א ה"ד ד"ה היה מפקס); ערוה"ש (סי' צט סעי' א); ארץ חפץ (נתיב ב סעי' י); המעשר והתרומה (פרק ז סעי' ג); כרם ציון (פרק ו סעי' יז).
3. ומקורו בתוספתא (מעשרות פ"א ה"ד) ובירושלמי (פ"א ה"ד בתחילתה).
4. וכן כתבו הכס"מ והרדב"ז (שם, בפירוש הראשון).
5. כן כתבו: כס"מ (שם, בפירושו השני); חכמת אדם (שערי צדק פרק ב סעי' י); מראה הפנים (מעשרות פ"א ה"ד ד"ה היה מפקס); חזו"א (שביעית סי' א ס"ק כ ד"ה שם, מעשרות סי' ג ס"ק יא ד"ה שם); כרם ציון (פרק ו סעי' יז); תולדות יצחק (מעשרות פ"א ה"ד בתחילתה, ד"ה היה מפקס); הרב א. ה. גולדברג זצ"ל ("התורה והארץ" ב עמ' 318). וכך משמע מהמאירי (ב"מ פח ע"ב ד"ה מאחר) ומהרדב"ז (פ"ג ה"ד ד"ה התחיל).

3. הגדרת "בית"

אך עדיין נשאלת השאלה, מהו "בית"? הרמב"ם (מעשר פ"ד ה"ד-ה"ו) מגדיר "בית" לענין קביעה למעשרות. ולדעתו **התנאי לכך הוא "דירת קבע"**, וכתב:

...סוכות שעושין ביני כרמים וביני הגנות בימי הקיץ, אע"פ שדרין בהן כל ימי הקיץ... - אינן קובעין למעשר. וכן סוכת היוצרים החיצונה וסוכת החג בחג אינן קובעין, שכל אלו אין דירתן קבע... בית הכנסת ובית התלמוד, אם יש בהן בית דירה - קובעין, ואם לאו - אין קובעין. האוריארות והאוצרות שבשדות העשויות למוכנס - אינן קובעין, ואם היו לדירה - קובעין...

נראה שהדוגמא הקרובה ביותר לנד"ד היא "סוכת היוצרים". על כך נאמר במשנה (מעשרות פ"ג מ"ז):

סוכת היוצרים - הפנימית חייבת, והחיצונית פטורה.
וכתבו על כך רש"י (סוכה ח"ב ע"ב ד"ה שתי) והרע"ב (ד"ה סוכת היוצרים) באותה לשון:
רגילים לעשות שתי סוכות זו לפנין מזו, בפנימית מצניע קדרותיו ודר שם, ובחיצונה עושה מלאכתו ומוכר קדרותיו.
ומכיון שהגדרת "בית" תלויה בדירה ולא בצורה - יוצא שמפעל תעשיה (וק"ו בית אריזה שהוא פרוץ יותר) - אינו מוגדר כ"בית", ואינו קובע למעשרות.⁶

4. קביעה למעשרות מדין "חצר"

אמנם אפשר היה לדון על בית האריזה ומפעל התעשיה כ"חצר", שאף היא קובעת למעשרות. וכפי שכתב בערוה"ש (סי' צז סעי' ד):
יראה לי דבית שהוא פחות מד' על ד' - מ"מ מדרבנן קובע למעשרות, דלא גרע מחצר... ובתנאי שיהא בו כל דיני חצר... וכן כל מה שיתבאר שאין להם דין בית - מ"מ דין חצר יש להם.

מכיון שדין התחלת גמר מלאכה שיחשב כגמר מלאכה מלא - הוא חידוש גדול, נראה לומר ש"אין בו אלא חידוש", ואין הדברים אמורים אלא בבית ממש, ולא בחצר ושאר מקומות שאינם קובעים למעשרות אלא מדרבנן.
ראיה לדבר יש בדברי המקדש דוד (סי' נו אות ב ד"ה כתב הרמב"ם, השני). הוא דן בדברי המשנה (מעשרות פ"ג מ"ח):

תאנה שהיא עומדת בחצר - אוכל אחת אחת ופטור, ואם צירף - חייב.
ומבארים בעלי התוס' (ב"מ פח ע"ב ד"ה בעל), שבעה"ב, ברגע שלקט שתיים לאכילה - נקבעו למעשר, ואילו בפועל, שמלאכתו היא ליקוט התאנים - לא נקבעו למעשרות עד שיגמור את הכל. מקשה המקדש דוד: מדוע לא כל תאנה נקבעת למעשרות ברגע שנלקטה? הרי ברגע שלקט אחת יש התחלה של גמר מלאכה!

6. וכך מוכח גם מההגדרות שבערוה"ש (סי' צז סעי' ו-י), שצריך בית דירה ממש. וכן נראה מכל ספרי האחרונים שהעתיקו את ההגדרות של הרמב"ם. הרב מרדכי עמנואל שליט"א העירני, שמפסק השו"ע בהל' עירובין (סי' שע סעי' א) ובהל' מזוזה (יר"ד סי' רפו סעי' א-ב וש"ך ס"ק ב) נראה שחולק על הרמב"ם (עירובין פ"ד ה"ח, מזוזה פ"ו ה"א) בהגדרת בית. אעפ"כ נראה שהאחרונים נוטים לחלק בין מזוזה ועירובין לבין מעשרות, וצ"ע בטעם הדבר.

המקדש דוד מביא לכך שני תירוצים:

א. התירוצ הראשון אמור לדעה שנתקבלה להלכה, הסוברת שיש הבדל בין בית לשדה. ואומר המקדש דוד שדינה של התאנה אמור בחצר, ואילו דין גמר המלאכה בקישואים אמור בבית.

ב. בתירוצו השני מבאר המקדש דוד את הסוגיא לפי ההסבר הראשון במהר"י קורקוס, שאינו מחלק בין בית לשדה. ולדעה זו, מכיון ששאר התאנים מחוברות לעץ - אין אפשרות שהכל ייגמר בלקיטת התאנים הראשונות, ומכיון שאין גמר מלאכה לחצאין - כל התאנים נגמרות רק בגמר הלקיטה.

מדברי המקדש דוד עולה שנקט כדבר פשוט שחצר היא כמו "שדה" ולא כמו "בית" לענין זה.

ניתן להביא ראיה לכך מדברי הרמב"ם (פ"ג ה"ג), המביא בהמשך דוגמאות נוספות למקרים בהם התחלת גמר המלאכה אינה קובעת את הכל למעשרות:

התבואה - משימרח... ואע"פ שמירח - מותר ליתול מן הקוטעים ומן הצדדין וממה שבתוך התבן, ואוכל.

ומכאן שהמירוח אינו גומר את המלאכה של כל התבואה, אלא את מה שבערימה בלבד.⁷

על כך כותב המקדש דוד (סי' נו ס"ק ב בסופו, ד"ה הנה) בתירוצו הנוגע לשיטה שנפסקה להלכה, שהגורן, היקב ובית הבד - אינם "בית", ואין הלכה זו אמורה בהם. לגבי היקב, אכן אפשר לומר שהוא לא היה בתוך מבנה כלל, אלא עמד בחוץ⁸. דבר זה קשה להיאמר כלפי בית הבד, שמן הסתם היה בנין מקורה. ומכאן יש להביא ראיה למה שכתבנו לעיל, שבמבנה המיועד לתעשיה ולא למגורים - אין דין "בית" לענין התחלת גמר מלאכה.

מסקנה

א. כאשר גמר המלאכה נעשה בתוך בית - התחלת גמר המלאכה קובעת את כל הפירות למעשר. אך אם הוא נעשה בשדה או בחצר - גמר המלאכה קובע למעשרות רק את מה שנגמר בפועל לאחר שגמר את כל מה שתכנן.

ב. בית אריזה אינו מוגדר כ"בית" אלא כחצר. לכן הגזר שבמערך המיון מותר באכילת עראי עד לאריזתו.

7. וכן בהמשך (הט"ו).

8. וכן כתבו התוס' (ע"ז נו ע"א ד"ה ואע"פ) ותוס' הרא"ש (ב"מ פח ע"ב ד"ה לא (השני), שהיקבים לא היו בבית אלא בשדה. והביאו ראיה מדין המוכר את השדה שלא מכר את הגת. וכן מביא הרא"ש ראיה מישעיהו (ד, ב) שאמר על הכרם "וגם יקב חצב בו". וכך נראה גם מן הממצאים הארכיאולוגיים, שהיקבים היו בשדה ללא כל מבנה עליהם.

הרב שמעון בירן הי"ד

זריעת בצלצלים ליד תורמוס

בס"ד, כ"ה חשון תש"ן.

לכבוד,
החבר מיכאל אבן-אש,
קיבוץ נצרים,
יברכך ה'!

שאלת על זריעת בצלצלים בסמוך לתורמוס שמגדלים אותו לזבל ירוק ולא למאכל. יש לנתח שאלה זו ממספר נקודות:

1. אלו סוגי ירקות מתחייבים בכלאיים?

הנקודה הראשונה שבדקנו, האם אוכל, שאינו נאכל על ידי בני אדם, מתחייב בכלאיים?

הרמב"ם (כלאיים פ"א ה"ד) כותב:

אין אסור משום כלאי זרעים, אלא הזרעים הראויין למאכל אדם. אבל עשבים המרים וכיוצא בהן, מן העיקרין שאינן ראויין אלא לרפואה וכיוצא בהן - אין בהן משום כלאי זרעים.

הראשונים נחלקו האם כשראוי למאכל בהמה גם כן יש איסור כלאיים. הדעה הקיצונית ביותר היא, ש"כל דבר שרוצה בקיומו - אסור זה בזה ואפילו אם רוצה בקיומו למאכל בהמה". (ויש לעיין עוד בספר חוקות שדה עמ' ד בהע' ז).
אלא שכל הדיון הזה הוא לא רלוונטי, שכן התורמוס ראוי למאכל אדם. בגמרא מופיע מאכל התורמוס פעמים רבות. זה דרש הכנה מאומצת, כפי שנאמר בגמרא (ברכות לח ע"ב):

ההוא תורמוסא דשלקי ליה שבע זמנין בקדרה, ואכלי ליה בקנוח סעודה...
מברכין עלויה בורא פרי האדמה.

ומסביר פרופ' פליקס ("כלאי זרעים והרכבה" עמ' 89):

בתקופה העתיקה היה התורמוס מזון חשוב, אלא שבגלל מרירותם של הזרעים, נזקקו לשרותם במים או לשולקם פעמים אחדות ולשפוך את מימיהם. בימינו הצליחו לברר תורמוס שזרעיו אינם מרים, אך הוא נזרע בעיקר כזבל ירוק.

מכאן המסקנה ברורה שגם כשמדובר היום על "זנים" "לאכילה" או "לזרעים", מבחינתנו הם היינו הך, וראויים למאכל אדם.

2. האם "ראוי" למאכל אדם או "עומד" למאכל אדם

הנקודה השניה היא, שהיום, כמובן, אין איש שאוכל תורמוס בסעודה. כלומר, התורמוס "ראוי" למאכל אדם, אך אינו "עומד" למאכל אדם. האם עדיין חייב בכלאיים?

הרמב"ם מתבטא בלשון "הראויין למאכל אדם", והאחרונים העתיקו לשון זה. אך אין מכאן הוכחה ברורה, כי אולי בטרמינולוגיה של הרמב"ם, התכוון דווקא למה שאנחנו קוראים "עומד".

פנינו לרב שאול ישראלי שליט"א, והוא פסק באופן חד משמעי (לפחות בעיניי כלאיים), שהגדר הקובע הוא שיהיה ראוי למאכל, ואפילו שאין איש בעולם שנוהג היום לאכול את הגידול הזה.

נמצינו למדים, שבשני השדות הסמוכים של בצלצלים ותורמוס, אפילו תורמוס לזבל ירוק יש בו משום כלאיים. (ויש עוד לעיין בסוגיה של זורע על מנת לקצור לפני שיוציא פירות: עיין חוקות שדה עמ' ג-ד, תלמי שדה ס"ק ה, ובחז"א, כלאיים ס"ה ס"ק טו).

3. כמה יש להרחיק?

אנו מניחים שמדובר על שטחים של לפחות 4.90 מטר על יותר מכך. שהם מוגדרים כ"שדה".

בין שדה קטניות לבין שדה ירק יש להרחיק שיעור של "בית רובע", שהוא 10.2 אמה על 10.2 אמה. במידות שלנו, ההרחקה צריכה להיות ע"י ריבוע ריק של 5 על 5 מ' בערך, כאשר המרחק מצטמצם והולך לקראת הקצה, בצורת "ראש תור".

4. סיכום

בין שדה בצלצלים לבין שדה של תורמוס לזבל ירוק, יש להרחיק בצד אחד ריבוע של 5 על 5 מ', ולצמצם את המרחק בהדרגה לקראת הצד השני.

בברכה

שמעון בירן
מכון התורה והארץ
נוה דקלים

הרב אהוד אחיטוב

בדיקת האורז

שאלה:

האם יש חובה לבדוק אורז? מה צריך להיות כלול בבדיקה זו?

תשובה:

תחילה יש להזכיר שבהלכה יש הבחנה בין חרקים מתפתחים בעת הגידול או לאחריו. חרקים המתפתחים בעת הגידול (במחבר לקרקע) נאסרים אף כשלא יצאו מהפרי, והם נחשבים כ"שרץ הארץ" בשל היווצרם במחבר לארץ. משום כך פירות שבד"כ החרקים מתפתחים בהם בעת הגידול, חייבים בבדיקה בפנים בכל מקרה¹. לעומת זאת חרקים המתפתחים רק לאחר הקטיף (בתלוש) אינם מוגדרים כ"שרץ הארץ" כל זמן שהם בתוך הפרי. לכן, פירות שהנגיעות מצויה בהם רק בשלבי האיחסון אינם חייבים בבדיקה בתוך הפרי².

לפי המידע שבידינו, האורז נגוע בעיקר בחידקונית האורז. החידקונית מתפתחת בד"כ לאחר הקציר. היא מנקבת חור קטן בגרגר האורז, מחדירה את החדק שלה דרכו, מטילה את הביצה בתוך הגרעין ומכסה את החור בחומר ג'לטני המתקשה לאחר מכן. לאחר כחודש בוקעת החידקונית הבוגרת מהגרגר והיא חיה בין הגרגרים³. וכאמור, מבחינת ההלכה אין החידקונית נאסרת כשהיא בתוך הגרגר אלא לאחר יציאתה ממנו.

חשוב לציין שהאורז עובר חיטוי בחומר מסויים מספר פעמים במשך האיחסון, דבר המפחית במדה ניכרת את שכיחות החרקים בין גרגרי האורז, אך עדיין הבעיה אינה נפתרת לגמרי מכמה סיבות:

- א. ישנם חרקים שמתו כתוצאה מהטיפול ונשארו בין הגרגרים.
- ב. תיתכן מציאות של חידקוניות שבקעו מביציהן בתוך האורז לאחר החיטוי, ואח"כ יצאו החוצה.
- ג. יש נפילה של גלמים מתוך גרגרי אורז שבורים.

מסקנה:

יש צורך לבדוק אורז, אך הבדיקה צריכה להיעשות בעיקר בין הגרגרים⁴ ולא בתוכם. כשרואים גרגרים נקובים צריך להסירם⁵, אך אין צורך לחפש אחריהם⁶.

1. חולין (סז ע"א), שו"ע (יר"ד סי' פד סעי' ו).
2. חולין (סז ע"ב), שו"ע (סי' פד סעי' ד).
3. "חרקים מזיקי מחסן" (מהדורה נסיונית) - ש' גברו, ע' דונהאי ור'. דיאס, בהוצאת משרד הבריאות ומשרד החקלאות - תמוז תשנ"א.
4. ראה "מן המותר בפיק" (עמ' 5), עפ"י פסקי מרן הראשול"צ מרן הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א.
5. מחשש לחרקים שיצאו וגאסרו וחזרו לאחר מכן דרך החור: רמ"א (סי' פד סעי' ד), וכן פסקו: ט"ז ס"ק ח), ש"ך (ס"ק יג), פר"ח (ס"ק טו), בן איש חי (פרשת נשא אות ו).
6. כיון שתופעה זו אינה מצויה.

הרב יגאל הדאיה

הרחקת בכור מנקבות בעדר

שאלה:

בעדר כבשים נולד זכר הקדוש בקדושת בכורה (שאמו לא נמכרה לגוי לפני ההמלטה). האם יש להפרישו מעדר הנקבות על מנת שלא ירבע אותן?

תשובה:

בגמ' (מ"ק יב ע"א) נאמר שאין מרביעין בבכור ולא בפסולי המוקדשין. ופרש"י שאין אוחזין הבהמה ומביאים עליה זכר (בכור) שהרי עושה בו מלאכה (בבכור), וכתב "לא תעבוד בבכור שורך". וכן פסק הרמב"ם (הל' מעילה פ"א ה"ט): ואסור להרביע בבכור או בפסולי המוקדשין.

וכתב המשל"מ, דמהרמב"ם משמע שאין כאן אלא איסור דרבנן אבל אינו לוקה כמי שעובד ממש בבכור, משום שהבכור עצמו עושה פעולת הרביעה ואילו האדם הוא רק סיבה וגורם שתעשה עבודה בקדשים (וכ"כ החת"ס, יו"ד סי' שה). והנה כל זה בבכור תם, אבל בכור שנפל בו מום - הרי שיש איסור נוסף להרביעו על בהמת חולין, משום כלאי בהמה. שהרי אמרו בגמ' (מכות כב ע"א): המרביע שור פסולי המוקדשין לוקה... שהרי גוף אחד הוא ועשאו הכתוב כשני גופים.

ופרש"י, שקדשים שנפל בהם מום - חולין וקדשים מעורבים בהם, שהרי אסורים בגיזה ועבודה ומותרים באכילה, הלכך אסור להרביעו אפילו עם מינו שנמצא מרביע קדשים על חולין או חולין על קדשים, וכן פסק הרמב"ם (כלאיים פ"ט ה"א). א"כ ה"ה בבכור בעל מום, שאסור בגיזה ועבודה ומותר באכילה - יש בהרבעתו על חולין משום כלאי בהמה*.

אמנם כל זה כשהאדם מרביע ממש את הבכור על הבהמה, וכמו שנראה מפרש"י "שמאחזין הבהמה ומביאין עליה הזכר". אבל אם מכניסין לדיר אחד והבכור בעצמו רובע, נראה שאין בזה איסור - לא משום עבודה בבכור ולא משום כלאי בהמה. וכן מצינו בגמ' (ב"מ צא ע"א) ופסקה הרמב"ם (כלאיים פ"ט ה"ב): מותר להכניס שני מינים לסהר אחד, ואם ראה אותם שרבעו זה את זה - אינו זקוק להפרישן.

שמע מינה שהכנסתן לדיר אינה חשובה כהרבעה לענין כלאיים, וה"ה לענין עבודה בבכור. ועיין בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' שה) שפשיטא ליה להתיר, וע"ע בשו"ת בנין של שמחה (סי' עה), וכן הורה להיתר הגר"מ אליהו שליט"א.

לסיכום: אין צורך להפריש את הבכור מעדר הנקבות, ואף מותר להכניסו לכתחילה לדיר הנקבות, אולם אסור לאדם להרביע ממש את הבכור על הנקבה.

* אמנם לפרש"י ה"ה בבכור תם שמרביעו על חולין - אסור, אולם לפי התוס' והרמב"ם שפירשו מטעמים אחרים - אסור דוקא בבעל מום. ועי' משל"מ שם, שלדעתו אין איסור להרמב"ם אף בבכור בעל מום, משום דלא שייך בו מעילה.

הרב יעקב אפשטיין

מרור של מעשר ראשון מספק *

א. שיטת הריטב"א במצה ומרור

בפרק 1 של המאמר, עמד הרה"ג יעקב אריאל שליט"א על מחלוקת הראשונים בענין מצה גזולה, והזכיר שלשיטת הריטב"א (סוכה לה. ע"א ד"ה אלא) יוצא בה ידי חובתו בין משום גזל ובין משום מצוה הבאה בעבירה. בפרק 2 לימד הרב שהוקש מרור למצה, ולשיטת הריטב"א עולה שיש בעיה של מרור גזול רק במרור של מע"ש למ"ד ממון גבוה הוא (כמש"כ הריטב"א לגבי מצה). וטעמו, שהגזילה היא הלעיסה, ואילו המצוה מתקיימת רק בשעת הבליעה. ויש להעיר, שעפ"י טעמו של הריטב"א במצה גזולה להכשירה, נראה שייאסר מרור הגזול. במצה - הנאת גרונו ומעיו היא קיום המצוה של אכילת מצה, אבל במרור - המצוה מתקיימת דוקא בלעיסה, כמאמר רבא (פסחים קטו ע"ב): "בלע מצה - יצא. בלע מרור - לא יצא". וכן נפסק להלכה בשו"ע (סי' תעה סעי' ג). וא"כ, מרור גזול פסול, הן משום "לכם" והן משום מצוה הבאה בעבירה. פסול "לכם" נובע מכך שהלעיסה, שהיא השינוי הקונה - היא המכניסה את המרור לרשותו, וע"כ הוא יצא בגזול. (אא"כ נאמר שבאים כאחד, וצ"ע). וכן פסול משום מצוה הבאה בעבירה, שהרי ע"י קיום המצוה הוא עושה עבירה. וכמו שכתב הריטב"א עצמו: ואי משום מצוה הבאה בעבירה - לא אמרו זה אלא כשהמצוה סייעה בעבירה, שבקדושת המצוה הוא קונה אותו והוציאו מרשות הקונה... וזה מה שקורה במרור גזול, ולכן נראה שאף לדעת הריטב"א לא יוצאים בו.

ב. ספק גזול במרור לשיטת היראים

בפרק 3 דן הרב אריאל שליט"א להכשיר מרור שיש ספק אם חייב בנתינת מעשר ראשון, ואינו ניתן ללוי משום דהמוציא מחבירו עליו הראיה. ור"ל, אעפ"כ נחשב שלו לענין "מצתכם", ולענין מרור שהוקש למצה. לכאורה ניתן להקשות על כך משיטת היראים (הובאה במג"א סי' תרלו ס"ק ג, וכן כתב המלחמות בפרק לולב הגזול, עפ"י הבנת וכ"כ הגר"פ פערלא בביאור לסה"מ לרס"ג). לדעת היראים, אף למ"ד גזל נכרי מותר - מ"מ לא מקרי "לכם". וכאן, הבעלות לכאורה לא עדיפה מהבעלות בגזל נכרי. ולשיטת היראים הבעלות שהתורה דרשה ב"לכם" היא בעלות מושלמת שאין עליה שום ערעור. אלא שיש לחלק, שכן מצה שאולה כשרה (עי' סי' תנד, ט"ז ס"ק ד, ומ"ב ס"ק טו). וא"כ הבעלות שהתורה דרשה במצה היא דוקא בעלות שלא באה באיסור גזל אבל לא שלא יהא בה ממון אחר. וא"כ אולי נפק"מ לכאן, שאף לשיטת היראים מצה מגזל נכרי או בספק שאומרים בו הממע"ה - תהיה כשרה משום "מצתכם".

* הערות לתשובת הרה"ג יעקב אריאל שליט"א בענין מרור גזול (אמונת עתיק 3).

הרה"ג שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל *

מכתב ברכה להוצאת הספר "שבת הארץ" עם "תוספת שבת"

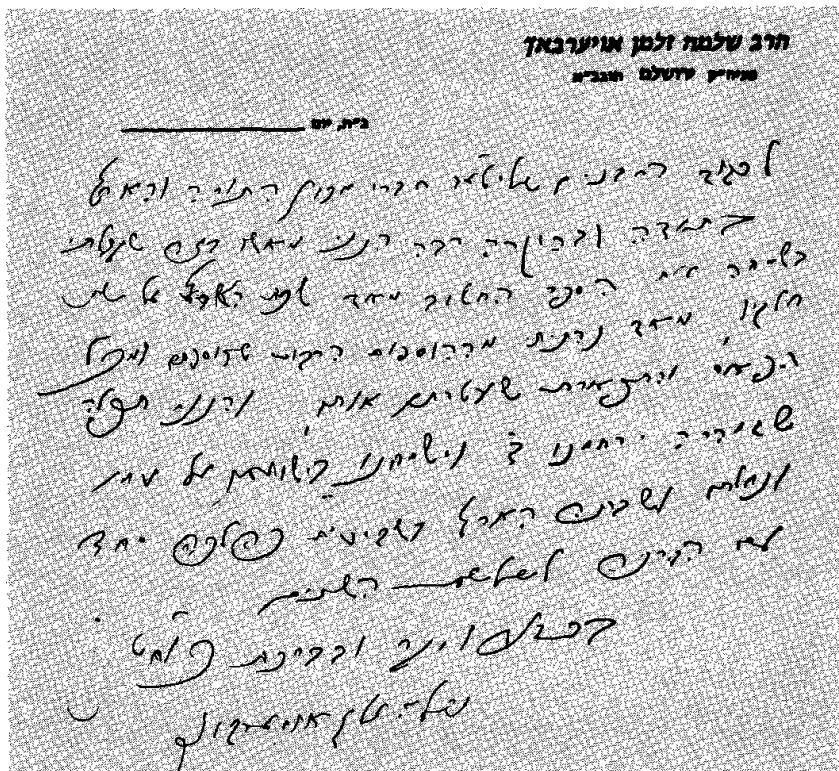
לכבוד,
הרבנים שליט"א,
חברי מכון התורה והארץ.

בתודה ובהוקרה רבה, הנני מאשר בזה, שקבלתי בשמחה את הספר
החשוב מאד "שבת הארץ" על שני חלקיו. מאד נהניתי מההוספות הרבות
שהוספתם ומכל הפאר והתפארת שעטרתם אותו.

והנני תפילה שבמהרה ירחמנו ה' וישמחנו בישועתו על עמו ונחלתו,
ושבתה הארץ בשביעית כהלכה, יחד עם הברכה לשלשת השנים.

בכבוד ויקר ובברכת כוח"ט

שלמה זלמן אויערבאך

* את המכתב הזה קיבלנו ממרן זצ"ל באלול תשנ"ג, כאשר הבאנו לו את הספר "שבת הארץ".
הרב קיבל את הספר בשמחה ובהתפעלות רבה, ואמר לנו: "שנים רבות חיכיתי שיצא הספר
הזה עם תוספות ובירור".

הרה"ג יעקב אריאל שליט"א

הגרש"ז אויערבך זצ"ל

ודרך פסיקתו במצוות התלויות בארץ

"נועם - אלו תלמידי חכמים שבא"י שמנעימים זה לזה בהלכה" (סנהדרין כד ע"א). המידות הטובות הן היסוד שעליו מושתתת קומתו התורנית של תלמיד חכם ארץ-ישראלי. "דרך ארץ קדמה לתורה", ודרך ארץ ישראל - במיוחד. אי אפשר לתאר את דרכו ההלכתית של הגרש"ז אויערבך זצ"ל בלי הנחת יסוד זו של המידות התרומיות שבהן ניחן, שהן גם השורש של שיטתו ההלכתית והן גם פירותיה, פרי הארץ לגאון ולתפארת.

יליד ירושלים היה, חי וגדל בירושלים, ונפטר בשם טוב בירושלים. מעולם לא יצא ממחיצתה של א"י, לא רק מבחינה גיאוגרפית אלא גם מבחינה נפשית. היה זה אילן הנטוע באדמת הקודש של הארץ, בתלמודה ובהלכותיה.

בהרבה נושאים התמחה רבינו: בחשמל וטכנולוגיה, ברפואה ובהלכות שבת. והרי הספר "שמירת שבת כהלכתה" של תלמידו המובהק - פוסק בזכות עצמו, הגר"י נויבירט שליט"א - בנוי רובו ככולו על פסקי הגרש"ז, ואין בית יהודי בכל קצוות תבל שספר זה אינו נר לרגליו בכל הנוגע להלכות שבת בחיים המודרניים. אמנם עולה על כולנה היתה התעסקותו והתמחותו במצוות התלויות בארץ.

ספרו הראשון במקצוע זה של המצוות התלויות בארץ, הוא "מעדני ארץ" על עניני שביעית. עצם גישתו הבסיסית לנושא זה מעידה על אישיותו ודרכו ההלכתית. נושא השמיטה הלכה למעשה בדורותינו, תלוי כידוע במחלוקת בין הפוסקים: מצד אחד יש הרואים בהיתר המכירה הוראה הכרחית למצב הנתון, בו ההתיישבות נמצאת במצב משקי ורוחני שאינו בשל עדיין לשמירת שמיטה במילואה. ומאידך יש הרואים בדאבון לב כיצד מצוה כה יקרה עלולה להישכח, חלילה; ולכן הם שוללים דרך זו - העוקפת את מצות השמיטה, לדעתם - ומעדיפים להתמודד עם בעיות השמיטה בדרך ישירה, דהיינו: לקיים שמיטה כהלכתה, ועם זאת להתייחס לכל בעיה המתעוררת עפ"י כללי ההלכה: לאוקמי ולאברויי, הפסד מרובה ושעת הדחק, דאורייתא ודרבנן וכו' (ראה הקדמה למדריך שמיטה לחקלאים, תשנ"ד).

מיוחד הוא רבינו בגישתו הדו-צדדית. אין הוא נוקט עמדה. בשאלה העקרונית - "אלו ואלו דברי אלוקים חיים". ועם זאת הוא מתעמק בפסיקה ההלכתית של כל גישה וגישה - לדרכה. ספר זה, למשל, "מעדני ארץ" - בונה וסותר כדרכה של תורה בחריפות ובבקיאות את כל שלל הבעיות ההלכתיות הסבוכות המתעוררות, לדעתו, לסומכים על היתר המכירה. כמדומני שלא היה פוסק שהתמודד בצורה כה מעמיקה בנושאים המורכבים של שיטת היתר

המכירה כמוהו. ועם זאת, אין הוא נוקט עמדה המצדדת בהכרח בשיטה זו. הוא מסבירה לשיטתה, ותו לא. במקביל, הורה ופסק הלכה למעשה גם לנוקטים בשיטה האחרת. גם אצל אלו וגם אצל אלו הוא נחשב לפוסק המוסמך שעפ"י הוראותיו הורה הלכה למעשה. רבני קיבוצים ומושבים הסומכים על ההיתר נפגשו בביתו עם רבני יישובים וועדי שמיטה שאינם סומכים על ההיתר. לכל אחד מהם ענה לשיטתו. ואעפ"כ לא איבד את סמכותו בעיני כל חלקי הציבור. אדרבה, מעמדו התחזק יותר ויותר (דבר שהיה למורת רוחו...).

דוגמאות מעשיות

נביא מספר דוגמאות הילכתיות בהן הוא מתייחס לשתי השיטות בצורה מאוזנת:

1. האם מותר למי שאינו סומך על היתר המכירה לקנות פירות מחנווני הסומך על היתר המכירה? תשובתו היא שמותר (מעדנ"א, קובץ הערות סי' ז, סי' ח אות כג; מנחת שלמה סי' מד), ונימוקו עימו: פירות שגדלו באיסור לא נאסרו. בנוסף לכך, דעת האחרונים היא להקל בזה"ז בשמור ונעבד, ומסירת דמי שביעית לעם הארץ אין כאן, שהרי לדעתו של החנווני אכן אין קדושת שביעית בפירות אלו, ומותר לו לסחור בהם. ומכיון שלדעתו הדבר מותר - אין איסור "לפני עיוור לא תתן מכשול" בכך. (ראיות לכך הביא מהמב"ט והכתב סופר, עיי"ש).

2. מי שאינו סומך על היתר המכירה, האם יכול להשתמש בכלים של מי שאינו סומך על ההיתר (מעדנ"א ומנחת שלמה שם)? גם כאן הפסיקה היא לקולא, ועל בסיס אותה הנחה. מי שסומך על היתר המכירה, יש לו פוסקים שהוא יכול לסמוך עליהם. לכן אין כליו נאסרים למי שסומך על פוסקים אחרים המחמירים בדבר. (המקור לכך בש"ך, י"ד סי' סד סעי' ט, ובפר"ח, סי' קיט ס"ק יט, ואפשר להוסיף לכך את הרדב"ז בח"ד סי' רצו).

פסיקה זו שימשה לו כהוכחה לפסיקה הקודמת:

שהרי רוב המחמירים אינם מחזיקים את הדבר לודאי איסור, שהרי אינם נמנעים מלהשתמש בכלים של המתירים.

וא"כ מוכח מזה שגם לדעת המחמירים אין בפירות אלו איסור מוחלט, שהרי יש למתירים על מי שיסמוכו, ולדעתם הדבר מותר.

3. בדומה לזה שאלתיו פעם בענין עציץ נקוב המונח על משטח בטון. הוא עצמו מחמיר בדבר (מעדנ"א, קובץ הערות סי' ה אות ב; מנחת שלמה סי' מא אות ב), משום שגם עציץ המונח על סלע נחשב כמחובר לקרקע, ומה ההבדל בין סלע לריצפה? (יש אומנם לחלק בין רצפה מלאכותית לבין סלע טבעי, אך האם אבן שנעקרה ממקומה והונחה במקום אחר אינה חלק מהקרקע?). לעומתו, החזון איש (שביעית סי' כ ס"ק ה) נוטה כנראה להקל בדבר. כשהצגתי בפניו את הבעיה והבאתי את דברי החזו"א, אמר לי: החזו"א נוטה להקל בדבר, למה לך לשאול אותי?

להלן נעמוד על כמה מחידושינו בהלכות שביעית:

א. קצירת פירות נכרים

הגר"א מקובנא (במכתב הנדפס בקובץ "ניצני ארץ" ו' עמ' 16) הגביל את היתר המכירה למלאכות דרבנן בלבד, ומלאכות דאורייתא נשארו באיסורן. מקובל לומר שגם לענין זה המלאכות האסורות מהתורה הן ארבע: זריעה, זמירה, קצירה ובצירה (וכ"כ מרן הרב קוק זצ"ל, שבת הארץ פ"ח ה"ח, וכן באגרות רבות). בא הגרשז"א וחידש (מעדנ"א סי' ב'; קובץ "התורה והמדינה" ח"ד עמ' קסא ואילך), **שקצירה ובצירה, על אף היותן אסורות מהתורה - לא נאסרו לסומכים על היתר המכירה.** וזאת משום ששתי מלאכות אלו אינן עבודות הקרקע אלא אסורות בגלל קדושת הפרי שאסור לקוצרו ולבוצרו בכמויות גדולות כדרך הקוצרים. ומאחר שהשדה והכרם נמכרו לנכרים - אין בהם קדושת שביעית. הלכך, אין הפרי נאסר בקצירה ובצירה. ומה שנקטו הפוסקים "ארבע מלאכות" זהו שיגרא דלישנא, וכוונתם בעיקר לשתיים מהם, לזריעה וזמירה, ולא לקצירה ובצירה.

ב. המעשר בקרקע מכורה

היה נהוג להפריש מהפרי של קרקע מכורה מעשר עני. הגרשז"א (מעדנ"א, קובץ הערות סי' א'; מנחת שלמה סי' לז) חידש שיש **להפריש מעשר שני דווקא, כרוב השנים.** הסוברים שהמעשר הוא מעשר עני סומכים על המשנה (ידים פ"ד מ"ג), האומרת שעמון ומואב, שפירותיהם חייבים במעשר מדרבנן - מפרישים בשביעית מעשר עני. אולם הגרשז"א מוכיח שהסיבה לכך ששינו מסדר רוב השנים הוא כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית. חייבו במעשר עני כדי שהעניים יאכלו מהם. אולם בארץ ישראל עצמה, כשנוצר מצב המחייב הפרשת תרומה בשביעית - יש ללכת אחר רוב השנים ולהפריש מעשר שני.

ג. מירוח בפרי של שביעית

לדעתו של הגרשז"א (מעדנ"א, קובץ הערות סי' ב-ג; מנחת שלמה סי' לז-לח), אפשר **לפטור לגמרי פירות של שביעית מתרומה, אפילו אם גדלו בקרקע מכורה ואין בהם קדושת שביעית.** מאחר והפרי בבעלות נכרית גם בשעת המירוח, גם אם המירוח נעשה ע"י ישראל - אין המירוח מחייב. אולם לשם כך יש להתנות במפורש בשטר המכירה שהפרי יישאר ברשות הנכרי עד לאחר המירוח.

ד. זריעה בעציץ נקוב

מקובל לומר שעציץ נקוב - דינו כקרקע, אולם הגרשז"א (מעדנ"א, קובץ הערות סי' ד; מנחת שלמה סי' מ) חידש שרק הגדל בעציץ נקוב ויונק מהקרקע נחשב מחובר לקרקע, אך לא הקרקע עצמה. ולכן **עציץ נקוב מלא עפר שעדיין אינו יונק שום דבר מהקרקע - הזורע בו בשביעית אינו נחשב כזורע בקרקע.**

ה. המנתק עציץ בשביעית

לדעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל (מעדנ"א, קובץ הערות סי' ה אות ג; מנחת שלמה סי' מא אות ג), אין איסור בהוצאת עציץ מהבית החוצה בשביעית. ואע"פ שבבית מותר לזרוע (לדעת פאה"ש) ובחוף אסור, ונמצא שהוא מוציא עציץ ממקום הפטור למקום החיוב ובכך הוא הופך אותו לזרוע בשביעית. השינוי המתחולל כאן הוא שינוי דיני בעיקר. שינוי כזה אינו מגדיר את הדבר כמלאכה, כשם שאין איסור לקנות שדה זרועה מגוי בשביעית אע"פ שע"י כך היא עוברת ממצב של פטור למצב של חיוב. שינוי דיני אינו נחשב למלאכה. (אך יש להעיר שלמעשה אין הוא סומך על סברא זו, כי מצא במאירי סתירה לכך).

ז. זמן הביעור

לדעתו (מעדנ"א, קובץ הערות סי' ח אות יח; מנחת שלמה סי' נא אות יח), זמני הביעור המוזכרים במשנה אינם מדויקים כי הרי א"א לצמצם ולומר שבדיוק בתאריך מסויים כלה הדבר לחיה בשדה אלא שהחל מאותו תאריך יש לחוש שמא הפרי כלה לחיה בשדה. לכן, לדעתו, לא יועיל ביעור חד-פעמי, אלא יש להשאיר את הפרי הפקר עד סוף זמן הביעור.

ז. ספיחין בירקות

החזר"א (שביעית סי' ט ס"ק יז ד"ה ירק, סי' כו, סדר השביעית אות ו) הסתמך על שיטת הר"ש (שביעית פ"ט מ"א ד"ה כל), הסובר שירק שנבט בשישית אינו בכלל ספיחין, אף שעיקר גידולו היה בשביעית. רבינו (מעדנ"א, קובץ הערות סי' י-יא; מנחת שלמה סי' מט-נ) טוען שהדברים אמורים רק בירקות שאוכלים את העלים שלהם (כמו חסה, למשל), שמאחר ותחילת גידולה היתה בשישית - לא נאסרה באיסור ספיחין. אך בירקות שהפרי שלהם נאכל (כגון: עגבניות ומלפפונים), והפרי עצמו מתחיל לגדול בשביעית - אי אפשר להסתמך על כך שהגבעול נבט בשישית, שהרי לא הגבעול נאכל אלא הפרי, והפרי לא היה כלל בעולם בשישית.

אלו רק גרגרים בודדים ותמציתיים משלל פסיקותיו הרבות.

המאפיין את כל פסיקותיו הוא הגיון ישר וצלול. קשה מאד להתווכח עם סברתו הישרה. המלה "מסתבר" חוזרת אצלו פעמים רבות, אולם אין משמעותה ספק כל שהוא. כוונתו לומר, שההגיון הישר מחייב לומר כך ולא אחרת.

ישרות במידות וישרות בשכל, הן שהקנו לו את מעמדו הסמכותי כפוסק הדור, והן שינחוננו הלאה ללכת בדרך ישרה לאורו.

הרב יהודה הלוי עמיחי

מפי השמועה

תשובות ששמענו מפי הגרש"ז אויערבך זצ"ל

א. בערב שנת השמיטה תשנ"ד המליץ לנו הגרש"ז אויערבך זצ"ל לבצע את היתר המכירה. אולם נשאלה השאלה, כיצד יש לכתוב את הנוסח של שטר המכירה. מרן זצ"ל (במעדני ארץ שביעית סי' א) האריך להוכיח את קיומו ותוקפו של היתר המכירה, אולם יצא לערער על משך זמן המכירה. לדעת מרן הרב קוק זצ"ל המכירה היא עד לאחר הקטיף, ואילו דעת מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל היתה שיש לכתוב את השטר עד לפני הלקיטה, כדי לחייב בתרומה מכוח לקיטה ומירוח ע"י ישראל. כאשר שאלנו את פיו כיצד לנהוג למעשה, אם לפי הנוסח הישן והרגיל או לפי הערתו בספר מעדני ארץ - ענה מרן זצ"ל שיש לנהוג עפ"י הוראת הרב קוק זצ"ל, ולא לשנות את הנוסח המקובל.

ב. שאלתי את מרן זצ"ל בענין הגבול הדרומי של הארץ, אם הוא בדרום, ליד יטבתה או צפונית לכך, ליד נחל צין. הרב ענה לי, שמכיון שהדבר ספק ושביעית דרבנן - אפשר להסתמך על השיטות המקילות. עוד הוסיף אז ואמר, שכאשר כתב את ספרו "מעדני ארץ" תרומות, והגיע להלכות העוסקות בגבולות הארץ - ראה שזו סוגיא גדולה ומורכבת. ועל כן אמר שאין ביכולתו לפשוט את הספיקות שנתעוררו לו בשאלה זו, ולא האריך באותה בהלכה.

ג. בערב השמיטה תשנ"ד התעורר פולמוס בנוגע לירקות הגדלים במצע מנותק בחממות, כאשר מרן זצ"ל היה מראשי המתירים את שיטת הגידול הזאת. בערב השמיטה הוציאו קונטרס שבו כאילו דעתו היא לאסור. כאשר מרן זצ"ל ראה את החוברת הזאת, נתמלא כעס על כך שעיוותו את דעתו, ומיד הורה לפרסם את דעתו שירקות העלים הגדלים במצעים מנותקים בחממות גוש קטיף הינם כשרים לאכילה לכתחילה, וחתם על כך בחתימת ידו.

ד. בסוף שנת השמיטה תשנ"ד התעוררה שאלה לפי איזה נוסח צריכה הרבנות הראשית לכתוב את הפרוזבול. כידוע, ישנן שתי שיטות מרכזיות בנוסח הפרוזבול, אם החותמים הם עדים על כך שהשטר מועבר לידי ב"ד חשוב או שהם עצמם ב"ד. בירושלים הביאו בשם גדול נוסח המשלב את שתי הגירסאות כאחד, ע"י הכנסת תנאים בתוך שטר הפרוזבול. כאשר ניגשנו לגרש"ז זצ"ל לשאול בעצתו, התבונן בנוסח שהוצע ע"י אותו ת"ח ואמר: "לציבור יש לתת את הנוסח הפשוט והמובן ולא נוסחאות משונות ומסובכות". מיד הוציא מתוך ספרייתו את הלכות שמיטה להגר"מ טיקוצ'נסקי זצ"ל והורה להשתמש בנוסח הפרוזבול של החקרי לב, שהוא כדעת מרן השו"ע.

אגר' אסף אבטבי *

בעיות כלאיים וערלה בענף ההדרים

א. פרויקט ההדרים

ענף ההדרים בישראל ידע עליות ומורדות במשך למעלה ממאה וחמישים שנה בארץ ישראל. מאז קום המדינה הוא מהווה ענף חקלאי חשוב מאד, ומהגדולים ביותר. עד לפני 12-15 שנה היו כ-420,000 דונם פרדסים בארץ, אך כיום רק כ-60% מזה. חשוב לציין שלא רק החקלאים מתפרנסים מהענף, אלא גם חברות שיווק, בתי אריזה, ענף ההובלה וכו'. הענף בסדר גודל הקיים אינו מצדיק את עצמו מהבחינה הכלכלית, לכן המגמה היא להגדיל את הענף.

במרכז הארץ הפרדסים סובלים מ"זקנה", הן בעצים עצמם והן במגדלים אותם. הדבר מתבטא ביבולים נמוכים וחוסר צידוק כלכלי בחלק מהמקרים. במצב זה, אך טבעי הוא שהמשך פיתוח ענף ההדרים נעשה באזורי הפריפריה, דהיינו: הגליל העליון והמערבי, עמקי בית שאן ויזרעאל, לכיש והנגב.

בנגב קיימים פרדסים זה מכבר, וקיימת מגמה לפתח ולהגדיל את שטחי ההדרים שם באופן משמעותי. יו"ר מועצת ההדרים עושה למען קידום פרויקט זה, הנקרא: "תכנית המאה". הכוונה היא לאחד מספר נחלות במושבים וליצור יחידות פרדס גדולות יותר בסדרי גודל של 100-120 דונם למגדל, מתוך הנחה שזהו הגודל המינימאלי הדרוש לשם הצדקה כלכלית. לפרויקט זה שותפים רבים, כמו: מוסדות ממשלתיים, מקצועיים ופיננסיים, הסוכנות, הקק"ל ועוד. כמובן שהקצב תלוי בגורמים תקציביים ואיגרוניים ובכושר ייצור שתילים מתאימים לאיזור הנגב. ניתן להניח שהנטיעות באיזור זה (שבחלקן כבר החלו) יקבלו תנופה החל משנת תשנ"ו-תשנ"ז בסדרי גודל של כ-5,000 דונם לשנה.

כיום מייצרים כמליון שתיל ל-13,000 דונם בצפיפות של 60-80 עץ לדונם (יש שמצופים יותר)¹, והכוונה היא להגדיל את ייצור השתילים ב-20%. היות ובשנת השמיטה לא נטעו (כמעט) - יש היום צפיפות במשתלות. הדבר יוצר עיכוב מה בייצור השתילים לקראת השנה הבאה.

ב. ההרכבות בהדרים

סוגי כנות: בעבר השתמשו בעיקר בשתי כנות: ה"חושחש" וה"לימטה" (לימון מתוק). השימוש בכנות אלה הופסק בעיקר בגלל רגישותן הרבה למחלת הווירוס "טריסטזה". עם זאת, לאחרונה יש הטוענים בשבח של החושחש בנגב. הכנות

* מדריך ארצי להדרים - משרד החקלאות. הרצאתו של אגר' אסף אבטבי שוכתבה ע"י הרב עזריאל אריאל.

1. להלן תקציר מאמר של פרופ' משה בר יוסף.

המקובלות יותר בעשור האחרון הן: "וולקה מריאנה", "טרוייר", מעט "רנגפור" וכנות אחרות בכמויות קטנות. כנה אחרת שתתווסף לאלה, בעיקר באזור הנגב, היא ה"קליאופטרה", העמידה למחלת הטריסטזה ולתנאי קרקע קשים. ייחודה העיקרי הוא בעמידותה לעודפי כלור. החיסרון העיקרי לכנה זו הוא כניסה מאוחרת מאד לניבה (בגיל 6-7 לנטיעה). אנשי שטח בודקים ונותנים חוות דעת לכל תת אזור וחלקה בנפרד.

הפירות של הכנות: כל הכנות מניבות פרי, כל אחד והפרי הייחודי שלה. לרוב, פריין חמוץ מדי או מריר ולכן נחשב לבלתי אכיל. עם זאת, פרי החושחש, למשל, החמוץ-מר - משמש לתעשיית ההדרים והפירות כתוספת בעלת ערך ארומטי מיוחד.

המקור הבוטאני של הכנות²:

הקליאופטרה - זהו תפוז (טג'רינה).

הוולקה מריאנה - מעין לימון מריר. הוריו הם לימון וחושחש. חיצוניותו מזכירה את הלימון³, קצת מעוגל וצהוב.

הטרוייר - "הוריר" הם התפוז טבורי והטריפוליאטה (תלת עלה).

התלת עלה - בספרות המיקצועית הוא מוגדר כ"פונצירוס", כלומר, שזהו סוג הדר בפני עצמו, או כפי שפרופ' ק. מנדל כינה אותו: "קרב הדר". הייחוד שבו, שהוא משיר את העלים בחורף. כנה זו כמעט ולא נמצאת בשימוש בגלל רגישותה הרבה לגיר ומלח, מחד, ואיטיות צמיחתה במשתלה, מאידך. בנוסף לכך, כנה זו רגישה במיוחד לזיהומים, והיא מתנוונת תוך זמן קצר (עד 7 שנים).

הרנגפור - "הוריר" הם לימון ומנדרינה.

המקרופילה - "הוריר" הם אתרוג ופומלה (יש להניח שאתרוג זה הוא טיפוס עתיק במיוחד).

מקור הזרעים לייצור כנות: את הזרעים לכנות מפיקים מעצי אם של אותה כנה. החושחש גדל בכל אזורי הארץ, ומרבית הכנות האחרות גדלות בעיקר בחוות הממשלתיות ופרטיות. אין פיקוח על עצי אם לכנות, מפני שמרבית המחלות אינן עוברות לדור הבא דרך הזרעים.

מהות ההרכבה: ההרכבה אינה יוצרת תערובת מינית אלא היא יוצרת מעין "שכנות" טובה וקשר מכני בין שני שותפים. טיב "השכנות" תלוי בסוג הזן והכנה.

מהלך התחברות שני הצירופים בהרכבה מענין מאד: מיד עם ההרכבה מתחילה פעילות פיזיולוגית ברקמות הפצע בסמוך לחתכי ההרכבה. כעבור 24

2. חשוב לציין שההגדרות ההלכתיות אינן תואמות את ההגדרות המדעיות, לכן אין להסיק מכך מסקנות הלכתיות להל' כלאיים.

3. הערת המערכת: לעינינו הוא נראה דומה לתפוז.

שעות רואים בצילום מיקרוסקופי תחילת צימוח של תאי קאלוס. היוצאים מכיוון הקאמביום (רקמה היוצרת של העץ) של הכנה, ואח"כ גם מכיוון הרוכב. החלל שבין שני המרכיבים מתמלא לאט בתאים, אלא שהחיבור לא מושלם. נוצרת ביניהם שיכבה של "גומי". החיבור מתקיים תודות לכך ששיכבת הגומי אינה מושלמת, ויש בה סדקים המאפשרים מעבר מים וחומרי מזון מכנה לרוכב ולהיפך. לאחר מספר חודשים נוצרים צינורות הובלה משני הצדדים והחיבור ביניהם גם כן לא מושלם. במקום זה רואים פיתולים וזוויות, דבר זה קובע את מידת ההתאמה בין הזן לכנה, מה שקרוי בלשוננו "שארית" טובה או לא, וזה תלוי במידת התאמת החיבור הזה.

ג. ערלה

משך גידול השתיל במשתלה: משך הזמן לגידול השתיל במשתלה משתנה בהתאם לכמה גורמים: הכנה, הזן, עונת הזריעה, עונת ההרכבה ושיטת הגידול. לרוב, מזמן הזריעה ועד להוצאת השתיל מהמשתלה לנטיעה - עוברות שנה וחצי עד שנתיים (במרבית הצירופים - שנתיים). המסלול המקובל: זריעה בחודשי החורף (כאשר מקור הזרעים מהארץ) או זריעת סוף החורף (החזקת זרעים בקירור). ההרכבה נעשית בסתיו (מעט לפני ראש השנה) או באביב (מסוף החורף ועד לאחר פסח) שלאחריו, בהתאם לקוטר גזע הכנה.

הרכבות הסתיו נשארות רדומות עד לאביב. אז מגרדמים את נוף הכנה והעין פורצת. הרכבות האביב מגורדמות כחודש לאחר ההרכבה ופורצות זמן קצר לאחר ההרכבות הוותיקות יותר, מהסתיו.

בשני המקרים השתיל מוכן להוצאה בסתיו או באביב שלאחר הגירדום. זה תלוי בקוטר הכנה ובזן המורכב.

לסיכום: תקופת גידול הכנה נמשכת כשנה. תקופת גידול הרוכב נמשכת שנה נוספת, ואם זה זן "זריז" בצימוח - כחצי שנה בלבד. כלומר, שהשתיל מצוי במשתלה לרוב שנתיים מהזריעה, ובמיעוט המקרים כ-18 חודשים.

גודל השתיל: בזני הקליפים, קוטר הגזע בגובה 10 ס"מ מעל מקום ההרכבה יהיה 8 מ"מ לפחות. בתפוזים ואשכוליות - 12 מ"מ. ההרכבה נעשית בגובה שבין 12 ל-20 ס"מ מעל פני הקרקע. מיקום זה נקבע משיקולים מעשיים ומיקצועיים.

הנחת השתילים: במרבית המשתלות השתילים מונחים ישירות על הקרקע או על יריעת "פלריג". יריעה זו מונעת חדירת שורש ראשי - שיפודי לקרקע. שיטה זו "מאלצת" את השתיל לפתח מערכת שורשים ענפה בתוך השקית. גם הכנות המשמשות לתמך גדלות על הקרקע בדומה לקודמים, אלא בשקיות קטנות (750 סמ"ק).

מצע הגידול: במרבית המשתלות מצע הגידול הוא חול חמרה מאיזור השרון, מצע זה הוא זול ובהישג יד, ואינו מתפורר בהעתקת השתילים ובנטיעה. יש גם מצעים מגוונים כמו חול מעורב בפיתית קל-קר, פרלייט, טוף (ללא חול) ועוד.

מועד הניבה של עץ ההדר: במרבית זני ההדר המסחריים, היבול המסחרי הראשון מתקבל בשנה הרביעית לנטיעה. יש זנים שמניבים גם בשנה השלישית, אך לרוב אין זה יבול מסחרי ראוי. זני הקומקווט והליים מקדימים להניב. הנטיות בנגב מבוצעות בעיקר בחודשי האביב. "אביב" לענין זה נמשך מאדר ועד חודש אב (אם הנטיעה ב-95 - יבול ראשון יתקבל ב-98, אך אינו מסחרי, ואילו ב-99 יהיה יבול מסחרי ראשון).

גורמים הקובעים את מועד הכניסה לניבה: יש זמן ביולוגי לניבה. כדי שזן יכנס לניבה באופן טבעי חייבת לעבור תקופת זמן מסויימת. זהו אורך זמן ביולוגי הטבוע בתכונות הגנטיות של הזן. אי אפשר לקצר זמן זה בתנאי גידול עץ למטרות מסחריות וכלכליות.

הקשר הטוב בין הזן והכנה דוקא דוחה את מועד הניבה. האינטרס של החקלאי הוא להקדים את הניבה ככל האפשר כדי להקדים ולהחזיר את ההשקעה בהקמת המטע. אך על התכונות הנ"ל קשה מאד להתגבר. לכן מחפשים במקרים רבים צירופים שאינם נותנים קשר טוב בין הרוכב לכנה, כדי "לאלץ" את העץ להניב מוקדם.

פרופ' משה בר יוסף *

נטיעה צפופה בהדרים והשפעתה על היבולים

הניסוי נעשה בגליל, בפרדס גדול, בשלשה מיני פירות הדר: אשכולית אדומה (סטאר רובי), פומלית (סויטי) והקליפים מינואלה וטופז. מדובר בפרדס שניטע בצפיפות של 100-166 עצים לדונם במקום כ-40 עצים לדונם. בנוסף לכך, בוצע ניסוי באמצעות וירואידים (הדבקה בגורם דמוי ווירוס) לצורך בקרת הצימוח של הפרדס.

תוצאות הניסוי הראו שתי מגמות: א. כניסה הרבה יותר מוקדמת לניבה. ב. יבול הרבה יותר גדול לדונם שטח. להלן כמה תוצאות לאחר שלש שנים: **אשכולית:** צפיפות רגילה - 1.8 טון לדונם. צפיפות 100 עצים - 4.4 טון לדונם. צפיפות 166 עצים - 6.7 טון לדונם. **פומלית:** צפיפות רגילה - 2.2 טון לדונם. צפיפות 100 עצים - 5.4 טון לדונם. צפיפות 166 עצים - 7.2 טון לדונם.

שיטה זו עדיין לא אומצה בקנה מידה גדול, אך צופים לה שימוש נרחב בענף הפרדסנות. הכותב מציין במאמרו שם, שהחקלאים יצטרכו לרכוש שתילים בפיקוח של הרבנות הראשית כדי שיוכלו להחשיב את שנות המשתלה למנין שנות הערלה.

* תקציר ממאמר של פרופ' משה בר יוסף - מכון וולקני, שהתפרסם בירחון "משוב", מרץ 95.

מעבדת מכון התורה והארץ.

חרקים במוצרי מזון

מימצאים אלו נאספו במשך חודשיים (אדר א' וב' תשנ"ה). נערכו בדיקות רבות בירקות העלים, כדי להתרשם מן המציאות בשטח בחודשי החורף הקרים ובתחילת האביב. לאחר פתיחת המעבדה לקטניות, אנו מביאים גם ממימצאים ראשוניים בנושא זה. הקטניות נקנו באופן אקראי לחלוטין בחנויות מכולת שונות. אנו חוזרים ומדגישים, שנתונים אלו הם ראשוניים ואין להסיק מהם מסקנות הלכתיות מחייבות.

א. ירקות עלים

ארטישוק: בתחילת אדר א' נבדקו 10 ראשים. בכל אחד מהם נמצאו בממוצע 44 חרקים (בעיקר אקריות וכנימות)! לאחר שבוע נבדקו 5 ראשים. בכל אחד מהם נמצאו 17 חרקים בממוצע, ממינים שונים. לאחר שבוע נוסף נבדקו 5 ראשים. שם נמצאו בממוצע 63 חרקים בראש! באחד הראשים היו רק 9 חרקים, אבל באחר היו 156 חרקים! בסוף החודש נבדקו 6 ראשים, ובכל אחד מהם נמצאו 15 חרקים בממוצע. לאחר כמה ימים נבדקו עוד 5 ראשים. באחד מהם נמצאו כ-110 זחלי תריפס ועוד 322 נשלים! בראשים האחרים נמצאו כ-6 חרקים בממוצע. באדר ב' נבדקו 5 ראשים. ב-2 מהם נמצאו כ-100 חרקים (בעיקר כנימות)! בשאר הראשים נמצאו 60 חרקים בממוצע. בכל הבדיקות, החרקים נמצאו גם בעלים הפנימיים, אך לא על הלב.

בצל ירוק: בתחילת אדר א' נבדקו 41 יחידות. רק 6 מהן נמצאו נגועות, ובכל אחת מהן היה תריפס אחד. באמצע החודש נבדקו 23 יחידות. 12 מתוכן נמצאו נגועות, ב-2 חרקים בדרך כלל. החרקים נמצאו גם בחלק הלבן, גם בחלק הירוק וגם בתוך העלה. בתחילת אדר ב' נבדקו 14 יחידות ובכל אחת מהן נמצא חרק אחד או שנים. לאחר שבוע נבדקו 16 יחידות. בכל אחת מהן נמצאו בממוצע 10 חרקים (תריפסים וזחלי תריפס).

חסה: בתחילת אדר א' נבדקו 5 ראשים. בכל אחד מהם נמצאו 4 חרקים ממינים שונים. באמצע החודש נבדקו עוד 10 ראשים. בכל אחד מהם נמצא חרק אחד או שנים בלבד! לקראת סוף החודש נבדקו 5 ראשים. בכל אחד מהם נמצאו 10 חרקים בממוצע, בעיקר כנימות. רוב החרקים נמצאו בעלים החיצוניים. לאחר מספר ימים נבדקו עוד 4 ראשים. בכל אחד מהם נמצאו כ-35 חרקים בממוצע, בעיקר כנימות. החרקים נמצאו גם בעלים הפנימיים. בתחילת אדר ב' נבדקו 3 ראשים. בכל אחד מהם נמצאו 62 חרקים בממוצע, מסוגים שונים. לאחר שבועיים נבדקו עוד 3 ראשים. כולם נמצאו נגועים ב-10 חרקים בממוצע (בעיקר כנימות וזבובים). החרקים נמצאו גם בעלים הפנימיים.

כוסברה: באמצע אדר ב' נבדקו 3 אגדים (260 ענפים). נמצאו 46 חרקים (בעיקר עכבישים וכנימות עלה).

כרוב אדום: בתחילת אדר א' נבדקו 3 ראשים. ב-2 מהם נמצא חרק אחד בלבד, באחת השכבות החיצוניות (1-3), ואילו השלישי היה נקי. לאחר שבוע נבדקו 5 ראשים. באחד מהם נמצאו 17 כנימות על העלה החיצוני, בכל אחד משאר הראשים נמצאו 3 חרקים בעלים החיצוניים (1-3). בסוף החודש נבדקו 5 ראשים, ובכל אחד מהם נמצאו 2-3 חרקים, ובנוסף לכך נמצאו שם כנימות עלה קטנות מאד (מיד לאחר בקיעתן מן הביצים) והרבה נשלים. הנגיעות נמצאה רק בעלים החיצוניים (1-2). בתחילת אדר ב' נבדקו 3 ראשים. ב-2 מהם נמצאו מעל 100 זחלי תריפס וחרקים נוספים ממינים אחרים. בראש השלישי היו כמה עשרות חרקים. החרקים הגיעו עד השכבה ה-11.

כרוב לבן: בתחילת אדר א' נבדקו 10 ראשים. כולם נמצאו נגועים בעלים החיצוניים (1-4), ובכל ראש נמצאו בממוצע 3-4 חרקים (תריפסים, זחלי תריפס ותולעי לחות). באמצע החודש נבדקו עוד 2 ראשים. באחד מהם נמצא חרק בלב של הכרוב, למרות שהיו על גביו הרבה שכבות נקיות. בשני הראשים נמצאו חרקים בעלים החיצוניים (1-2). בסוף החודש נבדקו 4 ראשים. באחד מהם נמצאו 25 חרקים, ובאחרים נמצאו 11 חרקים בממוצע (בעיקר תריפסים). הנגיעות היתה בשכבות רבות (1-6), ובאחד הראשים נמצא תריפס אחד מת לאחר כמה שכבות נקיות. לאחר מספר ימים נבדקו עוד 5 ראשים. בכל ראש נמצאו בממוצע 6 חרקים (בעיקר תריפסים וזחלי תריפס) בשכבות החיצוניות (1-4). בתחילת אדר ב' נבדקו 2 ראשים, ובכל אחד מהם נמצאו 15 חרקים בממוצע (בעיקר זחלי תריפס, שהם קטנים ובהירים יותר). החרקים נמצאו רק בשכבות החיצוניות (1-2).

כרובית: בתחילת אדר א' נבדקו 4 ראשים. בכל אחד מהם נמצאו 2 חרקים. לאחר שבועיים נבדקו עוד 5 יחידות. בשני ראשים נמצאו 20-30 חרקים (בעיקר כנימות), ובשני ראשים אחרים נמצאו רק 3-4 כנימות. יחידה אחת נמצאה נקיה לגמרי! בבדיקה זו נמצאו הרבה מהחרקים בעלים החיצוניים. בסוף החודש נבדקו 6 ראשים. באחד מהם היה חרק אחד בלבד, ובכל אחד מהשאר היו 2-3 חרקים. בעלים החיצוניים של הכרובית נמצאו חרקים נוספים. בתחילת אדר ב' נבדקו 3 ראשים. נמצאו 8 חרקים בממוצע בכל ראש (בעיקר כנימות עלה). בסוף החודש נבדקו עוד 4 ראשים, ובכל אחד מהם נמצאו בתפוחת רק 3 חרקים.

כרפס (סלרי): בתחילת אדר א' נבדקו 10 ראשים, ובכל אחד מהם נמצאו בממוצע 3 חרקים ממינים שונים. באמצע החודש נבדקו 5 ראשים נוספים, ובכל אחד מהם נמצאו 20-60 חרקים (בעיקר זבובי מנהרות)! בסוף החודש נבדקו 3 ראשים. בכל ראש נמצאו 14 חרקים בממוצע (בעיקר כנימות עלה), והם נמצאו בעיקר על העלים. באותו שבוע נבדקו עוד 5 ראשים, אך נמצאו רק 2 חרקים בכל אחד מהם. החרקים נמצאו מפוזרים בכל הקלחים. בתחילת אדר ב' נבדקו 7 ראשים. בכל אחד מהם נמצאו 7-8 חרקים בממוצע. באמצע החודש נבדקו עוד 3 ראשים. בכל אחד מהם נמצאו 9-10 חרקים בממוצע (בעיקר עכבישים).

פטרוזיליה: בתחילת אדר א' נבדקו 3 אגדים (105 ענפים) ונמצאו בהם 45 חרקים. באמצע החודש נבדקו 5 אגדים (453 ענפים) ונמצאו רק 35 חרקים. בסוף החודש נבדקו 4 אגדים (470 ענפים), ונמצאו 46 חרקים (כמעט כולם כנימות עלה). בתחילת אדר ב' נבדקו 3 אגדים (270 ענפים), אך בהם נמצאו רק 6 חרקים (בעיקר עכבישים קטנים). לאחר שבוע נבדקו עוד 3 אגדים (220 ענפים) ונמצאו 45 חרקים (בעיקר כנימות עלה). לאחר שבוע נוסף נבדקו עוד 3 אגדים (150 ענפים) ובהם נמצאו 35 חרקים.

שומר: בתחילת אדר א' נבדקו 12 ראשים. 2 מהם נמצאו נקיים, ו-10 נמצאו נגועים. בכל אחד מהם נמצא חרק אחד (ולפעמים 2). בסוף החודש נבדקו 9 ראשים. רק ארבעה מהם נמצאו נגועים, ובכל אחד מהם חרק אחד בלבד. באמצע אדר ב' נבדקו 5 ראשים. נמצאו 4-5 חרקים בכל אחד. בכל הבדיקות, החרקים נמצאו גם בשכבות הפנימיות.

שמיר: בתחילת אדר א' נבדקו 3 אגדים (240 ענפים), ובהם נמצאו 10 חרקים ועוד כמה עשרות ביצים. באמצע החודש נבדקו 5 אגדים (290 ענפים) ובהם נמצאו 11 חרקים. בסוף החודש נבדקו 3 אגדים (163 ענפים) ונמצאו בהם 4 חרקים בלבד. באמצע אדר ב' נבדקו 2 אגדים (65 ענפים) ובהם נמצאו 80 חרקים. לאחר שבוע נבדקו עוד 3 אגדים (330 ענפים) ונמצאו בהם 75 חרקים (בעיקר כנימות עלה).

ב. דגנים וקטניות *

* הבדיקות נעשו בתוצרת של מפעלים שונים. התאריכים בסוגריים הם תאריכי התפוגה של המוצרים.

אורז: באורז פרסי נבדקו 4 שקיות משני מפעלים שונים (8/95, 9/95, 12/95). כל האורז נמצא נקי מחרקים. בשקית אחת נמצאה מעט נסורת. באורז "שלם" (10/95) נמצאה חידקונית אחת מתה. נבדקו 3 שקיות של "חיש אורז" (12/95) נמצאו נקיות לגמרי, ובאחת מהן נמצאו 2 חידקוניות. נבדקה שקית אחת של אורז "מלא" (12/95). נמצאה מעט נסורת אך לא נמצאו חרקים. שקית אחת של אורז "יסמין" (2/96) נמצאה נקיה לגמרי.

אפונה: נבדקו 4 שקיות של אפונה ירוקה משני מפעלים (מפעל אחד ללא תאריך תפוגה, ובשני התאריך היה 1/96). האפונה נמצאה נקיה לגמרי.

חומס: נבדקו 3 שקיות (3/97) מאותו מפעל. בבדיקה חיצונית נמצאה מעט נסורת בשקית. בבדיקה פנימית לאחר השריה - נמצאו 3 חרקים שחורים. בעוד 9 גרגרים נמצאו סימני כירסום של חרקים שהיו ויצאו.

חיטה: נבדקו 6 שקיות. במפעל אחד (2/96) נראו 2 גרגרים מנוקבים במבט על השקית מבחוץ, ובבדיקה השולחנית נמצאו עוד 3 גרגרים מנוקבים, אך לא נמצאו חרקים. במפעל שני (12/95) נמצא גרגר אחד מנוקב, אך לא חרקים. במפעל שלישי (ללא תאריך תפוגה), בבדיקה חיצונית של השקית נמצאה מעט נסורת. ובבדיקה שולחנית נמצאו 8 חידקוניות מתות, 6 חידקוניות חיות ו-12 גרגרים נקובים.

עדשים ירוקים: בתוצרת של מפעל אחד נבדקו 5 שקיות (3/95). בבדיקה חיצונית נמצאו בשקית הרבה חרקים מתים, גרגרים מחוררים ונסורת. בבדיקה על גבי השולחן נמצאה כמות גדולה מאד של חרקים מתים (רובם בתהליך של התפוררות) בין הגרגרים ובתוכם, וכן הרבה מאד ביצים. ב-3 שקיות לא בוצעה ספירה. ב-2 מהשקיות בוצעה ספירה, ונמצאו 41 חידקוניות, 41 ביצים ו-28 גרגרים מנוקבים. השקית השנייה נמצאה נקיה לגמרי. במפעל אחר (ללא תאריך תפוגה), בבדיקה חיצונית של השקיות נמצאו 2 גרגרים מנוקבים והרבה נסורת בתחתית. בבדיקה שולחנית נמצאו עוד 2 גרגרים מנוקבים, אך לא נמצאו חרקים.

פול (גדול): נבדקו 4 שקיות משני מפעלים (ללא תאריך תפוגה). במפעל הראשון, בבדיקה חיצונית של השקית נמצאו הרבה חרקים ונסורת, ומעט חורים בגרגרים. לאחר השריה נמצאו חרקים רבים צפים על פני המים ועוד חרקים רבים בתוך הגרגרים. לא בוצעה ספירה. במפעל השני, בבדיקה חיצונית של השקית נמצאו שני גרגרים מנוקבים. בבדיקה שולחנית לאחר השריה במים נמצאו 47 חרקים בתוך הגרגרים.

פופ קורן: נבדקו 4 שקיות משני מפעלים (1/96). במפעל אחד נמצאו חורים בשני גרגרים אך לא נמצאו חרקים. במפעל שני המוצר נמצא נקי לגמרי.

שעועית אדומה: נבדקו 2 שקיות (2/96). המוצר נמצא נקי מחרקים.

שעועית לבנה: נבדקו 9 שקיות מ-5 מפעלים (3/97, 6/95, 10/95, 12/95). בכל השקיות לא נמצאו חרקים. במפעל אחד נמצא גרגר אחד עם סימני כירסום. במפעל אחר נמצאו 7 גרגרים נקובים, אך ללא חרקים.

מהנעשה והנשמע במכון התורה והארץ

במחלקה ההלכתית:

- * צוות החוקרים התחיל לעסוק בהלכות כלאים, כדי לתת מענה לבעיות הרבות המתעוררות בהרכבת אילנות.
- * הושלם איסוף החומר ההלכתי לספר מפורט ומעשי שיעסוק בהלכות החרקים במזון. הוחל בשלב העריכה.
- * ישיבות סיכום להפקת לקחים מהשמיטה הקודמת, התקיימו עם רבנים וחקלאים בגוש עציון ובדרום הר חברון.
- * במכון ביקר הרב אליהו פאלק, רב קהילת גייטסהאד באנגליה. הרב סייר בחממת המחקר ובגן המצוות ונפגש עם צוות המחקר ההלכתי. בסיכום הביקור הוחלט להמשיך קשר רצוף בין הרב לבין המכון.

המכון למניעת מכשול איסור אכילת שרצים:

- * בשכונת בית וגן בירושלים נפתח מרכז לימודי לנושא: החרקים במזון. המרכז הוקם ע"י "המכון למניעת מכשול איסור אכילת חרקים" מיסודו של מכון התורה והארץ. במרכז הלימודי יש תצוגה של חרקים הנמצאים במוצרי מזון שונים, בתמונות ובדוגמאות חיות. בנוסף לכך מתקיימים שם קורסים (בני 4 פגישות כ"א, לגברים ולנשים בנפרד) להכרת החרקים המצויים במזון ולדרכי הבדיקה והניקוי. הכתובת: רח' החיד"א 14, בית וגן. כדי לענות לשאלות הציבור, הרה"ג יואל שוורץ שליט"א נמצא במקום פעמיים בשבוע, והרה"ג דוב לנדאו נמצא במקום מידי יום ו'. בזמנים אחרים אפשר להשאיר שאלות מעשיות בתיבה הקולית במקום: 02-420174. מתוכנן להקים בקרוב מעבדה לבדיקה של ירקות עלים שיובאו ע"י הציבור.

מדרשת התורה והארץ:

- * לקראת האביב גברה הפעילות למבוגרים בנושא "החרקים במזון".
- * ביום כ"א אדר א' התקיים יום עיון בנושא: "החרקים במזון" - בישיבת ההסדר בהר ברכה. יום העיון כלל לימוד מודרך ע"י דפי מקורות, ושיעורים מפי הרב עזריאל אריאל, בנושאים: חרקים בקטניות, חרקים בירקות עלים ודינה של בדיקה מידגמית.
- * ביום כ"ח אדר ב' התקיים בכרמיאל יום עיון למשגיחי כשרות ובעלי מסעדות ומלונות בנושא: חרקים במזון, ע"י הרב יואל פרידמן. כהמשך לכך, התקיימה באותו ערב הרצאה לציבור הרחב באותו נושא.
- * הרצאות נוספות התקיימו בכולל יום הששי בהיכל שלמה בירושלים (הנושא: קטניות בפסח, מפי הרב יהודה עמיחי), ביישוב אבני חפץ (הנושא: חרקים במזון, מפי הרב אהוד אחיטוב).
- * הפעילות לתלמידי בתי הספר היסודיים בנושא "כשרות המזון" התקיימו בכל רחבי הארץ. בין המקומות: רחובות, אשדוד, פתח תקוה, אבן שמואל ואיזור חיפה.
- * בבית הספר "תחכמוני" ברחובות התקיימה תצוגה של תערוכה והפעלה לבתי הספר הממלכתיים (שאינם דתיים) בנושא: "החרקים והאדם" - במדע ובמסורת היהודית. הפעילות זכתה לשבחים רבים מפי מנהלים ומפקחים מטעם האגף לחינוך התיישבותי במשרד החינוך.

"ואף על פי כן ולמרות הכל"

נחתו גם מסוקים של חיל האוויר. בתוך זמן קצר הוקם בפרדס סמוך בית חולים שדה. ד"ר סודי נמיר מהיישוב נוה דקלים היה מהרופאים הראשונים שהגיעו למקום הפיגוע. הוא עבר מפצוע לפצוע. על הפיגוע שמע כשהיה ביישובו, ויצא מיד לשטח. במכוניתו יש ציוד רפואי מוכן למקרים של פיגועים. דרך של שיגרה. זו לא הפעם הראשונה שד"ר נמיר מגיע ראשון לפיגועים ברצועת עזה. הפיגוע אתמול היה הקשה מכולם.

מתוך "מעריב" י' ניסן תשנ"ה.

ברגע האחרון...

תפסת שהגיש למועצה. על פי עמי התופת

- * חושבים, אוהבים ומחזקים את ידיכם. שלכם - תושבי נוה צוף.
- * עומדים איתכם, בשעה זו ולאורך כל הדרך, מתוך תקווה ואמונה שאכן יקבל רבש"ע את תפילתנו. חזקו ואמצו - בעד ארצנו הקדושה. כל בית מצפה יריחו.
- * תחזקנה ידיכם, רוב עם ישראל אתכם, וכל קרית ארבע מחזקת ידיכם. עמידתכם האיתנה נותנת כח לכולנו להמשיך. בית קרית-ארבע.
- * מזדהים אתכם בשעות קשות אלו ומלווים אתכם לאורך כל הדרך. "נוצר תאנה הוא יאכל פריה" - יה"ר שתזכו לקטוף גם את פירותכם. בית כפר מחולה.
- * מעריכים עמידתכם האיתנה והמסורה המגינה עלינו ומחזקת את ישיבתנו בארץ אבותינו. "ה' עמך גבור החיל". הרב שמואל לנזה, ראש מועצת עמנואל.
- * אתכם בימים קשים אלו, חזקו ואמצו! תושבי מטה בנימין.
- * אתכם בשעה קשה זו, העזרת ה' נעשה ונצליח. חושבים עליכם ומחזקים את ידיכם. בית אבני חפץ.
- * אתכם בבנין ובקרב, כירושלים הנצורה, כגוש עציון בתש"ח. בדרכים ובשדות, בדמינו נקום ונחיה, בניסן ניגאל באור ה', עם כל ישראל. חזקו ואמצו! הרב יואל בן-נון.
- * בימים קשים אלה כולנו מחזקים את ידיכם אתכם לאורך כל הדרך. עופר - נטפים, חצרים.

מתוך "בגוש אחד" - עלון יישובי חבל עזה.

פיגוע תופת בכפר דרום

מסיבת התופת הגיעה והפרדס ונאמדה לאטומס

אוטובוס מספר 036 של אגד עשה אתמול את דרכו מהתחנה המרכזית באשקלון לגוש קטיף. עשרות חיילים שחזרו מחופשת השבת נימנמו באותה שעה במושביהם. המחבל - מתאבד שהכיר היטב את מסלול הנסיעה ולוח הזמנים, הסתתר במכוניתו שהכילה עשרות ק"ג חומר נפץ בפרדס סמוך לכביש. משהבחין באוטובוס המתקרב, החל בנסיעה, נצמד לצידו הימני ואז ארע הפיצוץ הקטלני. התוצאה - 6 הרוגים ועשרות פצועים.

אוטובוס אגד בקו 036, שיצא אתמול ב-11:00 לפני הצהריים מהתחנה המרכזית באשקלון, היה מלא בעשרות חיילים וחיילות. הם היו בדרך לבסיסייהם ברצועת עזה, אחרי חופשת סוף השבוע. בין החיילים ישבו גם כמה מתושבי גוש קטיף בדרך הביתה. כשהגיע האוטובוס למחסום כיסופים הצטרפו למסלול הנסיעה שני גייפים מלווים, אחד מלפנים ואחד מאחור. בכל יום מלווים הסיורים האלה כל אוטובוס ישראלי שנוסע לגוש קטיף ולישוב כפר דרום, בלב רצועת עזה. ריאה אל קודרה, בן 29, המתגורר סמוך לכפר דרום, עיבד באותה עת את חלקת האדמה שלו. הוא הבחין במכונית טרנספורטר כחולה שהגיעה מכיוון תאן-יונס, ירדה מהכביש הראשי לשביל צדדי. "ברכב הזה היו ארגזים עמוסים בעשבים. הרכב פנה לשביל הצדדי, עשה סיבוב פרסה ועמד מול הכביש הראשי", הוא מספר. זו היתה מכוניתו של המחבל המתאבד. תאלד חטיב, בן 22, איש הגיהאד האיסלאמי ממחנה הפליטים נוצירת, חנה בפרדס לצד הכביש, כקילומטר מכפר דרום. הוא ידע בדיוק מתי יגיע האוטובוס הישראלי לציד זה. הוא המתין. במכוניתו הוסתרו עשרות ק"ג של חומרי נפץ ועוד כמה מטעני חבלה בודדים.

סמוך לשעה 12:00 הגיע השיירה הישראלית לצומת ופנתה צפונה, לעבר כפר דרום. המחבל הבחין באוטובוס המתקרב לעברו. הוא החל לנסוע על שביל העפר, מצמצם את המרחק אל השיירה הישראלית. גיף הליווי שבראש השיירה חלף על פני מכונית התופת ואז עלה המחבל על הכביש. "כשהגיע האוטובוס, הטרנספורטר החל לנסוע מהר", מספר ריאה אלקודרה, "כשהוא הגיע ליד האוטובוס, הוא סטה והתנגש בו. שמענו פיצוץ וכל האזור הזדעזע. ראיתי חתיכות של המכונית שהתפוצצה כשהן עפות באויר למרחק גדול. ראיתי רגל של המחבל שהתעופפה באויר, הייתי המום, ברחתי..."

אט אט החלו לזרום אל זירת הפיגוע כוחות הצלה נוספים וכוחות צבא. המוקד של המועצה האיזורית גוש קטיף הורה לצוותים הרפואיים האזרחיים לצאת מיד למקום. שלושה אמבולנסים מגוש קטיף היו הראשונים שהגיעו. אלה בצד אלה, רכנו חובשים אזרחיים וצבאיים, טיפלו בפצועים הרבים. אחרי 20 דקות כבר הגיעו לשטח כוחות רפואה מתוגברים מבתי החולים שברחבי הדרום.